

‘Ο αναμορφωτικός λόγος τῶν νικητῶν στή Μακρόνησο:
‘Η ἔνταξη τοῦ Ἐμφυλίου στήν προαιώνια ἱστορία
τῆς φυλῆς, ὁ «διηθητός ἴος» τοῦ κομμουνισμοῦ
καί ὁ ρόλος τῆς «ἀναμόρφωσης»

Ἦ ΧΟΙΜΕ ΣΥΝΗΘΙΣΕΙ ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ, ὅταν ἀναφερόμαστε στόν Ἐμφύλιο Πόλεμο στήν Ἑλλάδα, τό ἐνδιαφέρον καί ἡ προσοχή μας νά ἐπικεντρώνεται στήν πλευρά τῶν ἡττημένων, νά μιλάμε κυρίως γιά τούς κομμουνιστές, τούς ἀριστερούς, γενικότερα τό ἀριστερό κίνημα καί τήν ἥττα του. Στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ, ἀλλάζοντας ὀπτική γωνία, καί περνώντας ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τῆς ἐμφύλιας διαμάχης, θά βρεθοῦμε στό στρατόπεδο τῶν νικητῶν. Θά παρακολουθήσουμε τούς νικητές νά μιᾶνε, θά ἀκούσουμε τό λόγο πού ἀρθρώνουν γιά τόν ἑαυτό καί τούς ἀντιπάλους τους, γιά τόν πόλεμο καί τό χαρακτήρα του· καί θά ἐξετάσουμε, στή συνέχεια, πῶς συγκροτεῖται ὁ λόγος αὐτός, σέ ποιά θέματα καί μοτίβα ἐπικεντρώνεται, πάνω σέ ποιά ἐπιχειρήματα ἀρθρώνεται, ποιοί εἶναι ἐν τέλει οἱ στόχοι του.

‘Ο «λόγος τῶν νικητῶν» ἀρθρώνεται καί συγκροτεῖται ἤδη, ἀπό τά χρόνια τοῦ Ἐμφυλίου, ὅταν αὐτοί πού τόν ἐκφέρουν, οἱ μετέπειτα νικητές, δέν ἔχουν ἀκόμη φτάσει στή νίκη· διατηρεῖται, ὅμως, ἐν ἐνεργεία καί κυριαρχεῖ στήν ἑλληνική κοινωνία γιά πολλά χρόνια, γιά δεκαετίες μετά τή λήξη τοῦ πολέμου. Πρόκειται γιά μιᾶ διαπίστωση, μέ γενικότερη ἰσχύ: «Ὡς πρός τίς ἰδεολογικές καί πολιτισμικές του ἐπιπτώσεις, ὁ ἑλληνικός ἐμφύλιος πόλεμος ἔληξε μόνο τό 1974», γιά νά ἐπαναλάβω ἀπλῶς ἐδῶ τή γνωστή διατύπωση τοῦ Κωνσταντίνου Τσουκαλά.¹

1. «Ἡ ἰδεολογική ἐπίδραση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου», στό Κ. Τσουκαλάς, Κράτος, κοινωνία, ἐργασία στή μεταπολεμική Ἑλλάδα, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1986, σ. 18.

Ἐκεῖνο πού προτείνεται στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν εἶναι μιά τομή στό συνεχές αὐτό, σέ μιά συγκεκριμένη συγκυρία καί σέ ἕναν τόπο, σέ ἕνα πλαίσιο, ὅπου ὁ λόγος αὐτός ἀρθρώνεται μέ ἰδιαίτερη ἔνταση καί συμπύκνωσι: στό στρατόπεδο τῆς Μακρονήσου, 1947-1950. Ὁ ἀναμορφωτικός λόγος τῆς Μακρονήσου παρά τίς ἰδιαιτερότητές του — ἤ, μᾶλλον, ἀκριβῶς λόγω αὐτῶν τῶν ἰδιαιτεροτήτων — συνιστᾷ μιά πρόσφορη περίπτωση, γιά νά προσεγγίσουμε, γενικότερα, τόν κυρίαρχο ἀντικομμουνιστικό λόγο τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, σέ μιά «καθαρή», συμπυκνωμένη, ἀκραία ἴσως (γι' αὐτό, ὅμως, προνομιακή γιά μελέτη) καί ἀπολύτως ἐφαρμοσμένη ἐκδοχή του.

Ἐξετάζοντας λοιπόν τόν ἀναμορφωτικό λόγο τῆς Μακρονήσου ὡς περίπτωση τῶν γενικότερων κυρίαρχων λόγων τοῦ ἐμφυλιακοῦ καί μετεμφυλιακοῦ κράτους, εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀναφερθοῦμε σέ μιά σειρά παραμέτρους πού σχετίζονται μέ τήν παραγωγή του καί οἱ ὁποῖες, σέ μεγάλο βαθμό, καθορίζουν τά προαναφερθέντα χαρακτηριστικά του.

Πρέπει ἔτσι νά συνεκτιμήσουμε: πρῶτον, τή χρονική στιγμή, κατά τήν ὁποία διαμορφώνεται ἀρχικά καί ἐκφέρεται ὁ λόγος, κατά τή διάρκεια δηλαδή τοῦ Ἐμφυλίου, καί μάλιστα στήν κορύφωσή του· δεύτερον, τό φορέα τοῦ λόγου, ἐν προκειμένῳ τόν στρατό, ὁ ὁποῖος, στή συγκυρία αὐτή, κατέχει ἰδιαίτερα ἀναβαθμισμένη θέση στό συνασπισμό ἐξουσίας, ἀναλαμβάνοντας καί ἰσχυρό ἰδεολογικό ρόλο· καί, τρίτον, τό πλαίσιο ὅπου διαμορφώνεται ὁ ἀναμορφωτικός λόγος, τό στρατόπεδο τῆς Μακρονήσου, μέσα στήν πρωτοφανή διαδικασία τῆς «ἀναμόρφωσης».

Προσπερνῶ τά σχετικά μέ τήν ἰδρυση καί τή λειτουργία τοῦ στρατοπέδου τῆς Μακρονήσου, ὑπενθυμίζοντας ἀπλῶς ὀρισμένα ἀπαραίτητα: ἀπό τά τέλη τοῦ 1947 ἀρχίζει ἡ μαζική συγκέντρωσι, τῶν «κύπριων φρονημάτων» στρατιωτῶν· μέσα στό 1949 μεταφέρονται σταδιακά οἱ πολιτικοί ἐξόριστοι ἀπό ἄλλα νησιά καί τόπους ἐξορίας καί μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 1950 ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν κρατουμένων, ὀπλιτῶν καί πολιτῶν, ἀνέρχεται σέ δεκάδες χιλιάδες —μποροῦμε μέ βεβαιότητα νά μιλήσουμε γιά τουλάχιστον 40.000.² Μετά

2. Ὑπάρχουν σοβαρές δυσκολίες, λόγω ἑλλείψεως συγκεκριμένων στοιχείων, γιά μιά ἀξιόπιστη ἐκτίμησι τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κρατουμένων τῆς Μακρονήσου. Μιά σειρά ἀπό πρόσφατες ἐκτιμήσεις Μακρονησιωτῶν κάνουν λόγο γενικά γιά περίπου

τό 1950, η Μακρόνησος παραμένει ως στρατόπεδο μόνο για άριστους όπλίτες. Έκτοτε όμως η ένταξη των βασανιστηρίων αμβλύνεται, μετά τις εσωτερικές και διεθνείς αντιδράσεις, αλλά και ο αριθμός των συγκεντρωμένων μειώνεται σημαντικά.³

Έξαρχής, στη σύλληψη και τη λειτουργία του στρατοπέδου υπάρχει ένας βασικός στόχος που καθορίζει την ταυτότητά του: η αναμόρφωση, η ανάληψη στρατιωτών και πολιτών. Μπορούμε, για μεθοδολογικούς λόγους, να διακρίνουμε, σχηματικά, στην αναμορφωτική διαδικασία δύο στοιχεία:

Πρώτον, ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο διαπαιδαγωγικής, ένα σώμα θετικών εννοιών, αξιών, συμπεριφορών, ιδεών, το οποίο καλείται να ενστερνιστεί ο Μακρονησιώτης, αποβάλλοντας, αντίστοιχως, το σύνολο των αρνητικών αξιών που διέθετε. Μελετώντας το περιεχόμενο αυτό, θα συναντήσουμε, γενικά, τις ίδιες ιδεολογικές σταθερές, τους ίδιους κοινούς τόπους και τα κανονιστικά πρότυπα που συνιστούν το περιεχόμενο της στρατιωτικής αγωγής, και, σε ένα γενικότερο επίπεδο, του κυρίαρχου πολιτικού λόγου, για όλο το διάστημα από την εποχή της απελευθέρωσης μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Αν υπάρχει κάτι που μπορούμε να ορίσουμε ως «έξαρχε-

100.000 άτομα (ή και περισσότερα), χωρίς να προσδιορίζεται, όμως, ο τρόπος ή τα στοιχεία στα οποία βασίζονται οι υπολογισμοί. Εντούτοις, ορισμένες αναφορές από τη δεκαετία του 1950 (παραδείγματα χάριν, τα δημοσιεύματα της Μάχης, που μιλάνε για «πενήντα χιλιάδες άνθρωποι που πέρασαν από εκεί») υποδεικνύουν ότι επιβάλλεται κάποια επιφύλαξη για τον αριθμό 100.000. Ο αριθμός 40.000, ο οποίος εδώ θεωρείται το όριο προς τα κάτω, βασίζεται στα στοιχεία που δίνουν στη Βουλή ο Γ. Παπανδρέου και ο Π. Κανελλόπουλος στις 6 Ιουνίου και στις 14 Ιουλίου 1950. Βλ. Έφημερις των συζητήσεων της Βουλής, περίοδος Α', σύνοδος Α', 30 Μαρτίου-30 Ιουλίου 1950, τόμος Α', Αθήνα 1951, σσ. 396-7, και τόμος Β', Αθήνα 1952, σ. 314, αντίστοιχα.

3. Γενικά για τη Μακρόνησο ο ενδιαφερόμενος μπορεί να συμβουλευθεί το γνωστό έργο του Ν. Μάργαρη, *Ιστορία της Μακρονήσου*, 2 τόμοι, Αθήνα, Δωρικός, 1986 (α' έκδ. 1966 και ανατυπώσεις 1980, 1982, 1986), καθώς και τη μαρτυρία του Αντώνη Φλουντζή, *Στο κολαστήριο της Μακρονήσου*, Αθήνα, Φιλιππότης, 1984· ανάμεσα στην πληθώρα των όσων έχουν γραφτεί για τη Μακρόνησο, αποτελούν, μάλλον, τις συστηματικότερες και πληρέστερες καταγραφές. Επίσης, το άρθρο του Φ. Ήλιου «Η μνήμη της ιστορίας και η αμνηστία των εθνών», *Ο Πολίτης*, 125 (Μάιος 1994), σσ. 33-37, αποτελεί ένα συνοπτικό αλλά απαραίτητο (ίσως και το μοναδικό) εισαγωγικό δοκίμιο για τα προβλήματα που θέτει η ιστοριογραφική προσέγγιση και μελέτη του φαινομένου της Μακρονήσου.

τικό», αυτό δὲν ἔγκειται τόσο στὴν ὕπαρξη ποιοτικά διαφόρων ἢ νέων στοιχείων, ἀλλὰ κυρίως στὴν ἔνταξη καὶ τὴν ὑπερβολή κάποιων ἀπὸ αὐτά.⁴

Δεύτερον, τὸν συγκεκριμένο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκβολή αὐτῶν τῶν πρότερων ἀρνητικῶν ἀξιακῶν συνόλων καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπιβολή, ἡ ἐγγάραξη, τῶν νέων. Καὶ ὁ τρόπος αὐτός μὲ τὸν ὁποῖο ὑλοποιεῖται ἡ «ἀναμόρφωση» συνεπάγεται τὴ λειτουργία τῆς Μακρονήσου ὡς τόπου ὀργανωμένων βασανιστηρίων, ἄσκησης ἀκραίας σωματικῆς καὶ ψυχολογικῆς βίας —δὲν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι, τελικά, στὴ συλλογικὴ μνήμη ἡ Μακρονήσος ἔχει ἀποτυπωθεῖ ἄρρηκτα συνδεδεμένη, σχεδὸν ταυτισμένη, μὲ τὸ βασανισμό, τὴ βία καὶ τὸν πόνο. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐκφεύγει ἀπὸ τίς κανονικότητες τῆς στρατιωτικῆς διαπαιδαγώγησής, συνιστώντας ἓνα διακριτὸ ἀντικείμενο, γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ἔρθει κανεὶς ἀντιμέτωπος μὲ ἔννοιες καὶ πραγματικότητες ὅπως αὐτές τοῦ ἐγκλεισμοῦ, τοῦ βασανισμοῦ, τῆς ἠθικῆς καὶ σωματικῆς βίας, τοῦ ρόλου καὶ τῆς χρησιμοποίησής τῶν «ἀνανηψάντων»,⁵ τῆς «ἀκραίας ἐμπειρίας».⁶

4. Ἄς διευκρινιστεῖ ὅτι δὲν ἐπιχειρεῖται ἐδῶ, σέ καμιά περίπτωση, νὰ ἐγγραφεῖ συνολικά ἡ Μακρονήσος στὴν κανονικότητα, ὡς μιά πῶ ἔντονη, ἀλλὰ παραδειγματική, ἐκδοχή τοῦ ἐγκλεισμοῦ ἢ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς· ἡ παρατήρησις, περιορίζεται μόνον στό ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἀναμόρφωσης. Παρ' ὅλ' αὐτά, θά ἦταν λάθος νὰ δοῦμε τὴν ἀναμορφωτικὴ διδασκαλία μονάχα ὡς μιά φενακί, ἓνα προκάλυμμα τῶν βασανιστηρίων. Ἡ ἐκδότη περιοδικῶν, οἱ ὁμιλίες, ἡ ὕπαρξη καὶ δραστηριότητα τῶν Γραφείων Ἠθικῆς Ἀγωγῆς, ἡ λειτουργία ραδιοσταθμοῦ στὴ Μακρονήσο, ὅλ' αὐτά ἀποτελοῦν συγκεκριμένες πραγματικότητες, πού, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπηρετοῦν τὸν σκοπὸ τοῦ ἐξωραϊσμοῦ καὶ τῆς συγκάλυψης, θά ἦταν λάθος νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ἀπλῶς ὡς ἓνα προπέτασμα καπνοῦ ἀνευ σημασίας, ἓνα συγκαλυπτικὸ πέπλο· ἀντίθετα, ἔχει σημασία νὰ μελετηθεῖ ἡ συγκεκριμένη συγκρότησις καὶ λειτουργία τους, ἡ συνύπαρξη, καὶ ἡ διαπλοκή τους μὲ τίς πραγματικότητες τοῦ βασανισμοῦ.

5. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν κρατούμενων τῆς Μακρονήσου ὑπογράφει ὀθλωστ, ἀποκήρυξις τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ἀπὸ τὴν ἀπλή, ὀθλωστ, μέχρι τὴ μαχητικὴ ἀποκήρυξις τοῦ κομμουνισμοῦ, τὴν καταγγελία, τίς διαφορὲς μορφές συνεργασίας μὲ τὴ διοίκησις τοῦ στρατοπέδου, τὴν κατάδοσις καὶ τὴ συμμετοχή στὰ βασανιστήρια, ὑπάρχουν πολλὲς ἐνδιάμεσες καταστάσεις. Τὸ γεγονός πάντως ὅτι τὸ μεγάλο μέρος τῶν βασανιστῶν προέρχεται ἀπὸ τίς τάξεις τῶν «ἀνανηψάντων», ὅτι «ἀνανηψάντες» εἶναι αὐτοὶ πού στελεχώνουν τὰ Γραφεῖα Ἠθικῆς Ἀγωγῆς κ.ο.κ. ἀποτελεῖ καθοριστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατανόησις τῆς λειτουργίας τῆς Μακρονήσου καὶ τῆς διαδικασίας ὀργάνωσής τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς βίας.

6. Σχετικὰ μὲ τίς ἔννοιες τῆς «ἰσχυρῆς» καὶ «ἀκραίας» ἐμπειρίας τοῦ ἐγκλεισμοῦ.

Διαδρομές του αναμορφωτικού λόγου: ἡ Μακρόνησος ἐκτός
τῆς Μακρονήσου

Ὁ αναμορφωτικός λόγος ὅμως —ἤ, ἀκριβέστερα, ἡ «ἀναμορφωτική διδασκαλία», ὅπως ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς «ἀναμορφωτές»— δὲν περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Μακρονήσου. Πρόκειται βέβαια γιὰ λόγο ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται, κατ' ἀρχήν, στοὺς ἐγκλειστούς κομμουνιστὲς τοῦ στρατοπέδου. Δὲν ἐκφέρεται ὅμως —καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή— μόνον ἀπὸ τοὺς κρατοῦντες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνανήψαντες πρώην κομμουνιστὲς, πού ἀπευθύνονται στοὺς πρώην συντρόφους καὶ συναγωνιστὲς τους μὲ στόχο νὰ «ἀνανήψουν» καὶ αὐτοί. Αὐτὴ ἡ ἐκφορὰ ἀπὸ τοὺς «ἀνανήψαντες» ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐπιβεβαίωση, τὴ λαμπρότερη, ἀπόδειξη τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῆς Μακρονήσου. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, μὲ βάση τὰ ὑποκείμενα τὰ ὁποῖα τὸν ἀρθρώνουν, ὁ ἴδιος αὐτὸς αναμορφωτικός λόγος, πού σκοπεύει στὴν ἀναμόρφωση τῶν ἐγκλειστων κομμουνιστῶν, μετατρέπεται καὶ σὲ προπαγανδιστικὸ λόγο.

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ αναμορφωτικός λόγος ἀποκτᾶ εὐρύτερη σημασία καὶ ἀπήχηση, ξεπερνώντας κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τοῦ στρατοπέδου, καθὼς δὲν ἀπευθύνεται μόνον στοὺς Μακρονησιώτες. Ἄν καὶ κατ' ἀρχήν ἀπευθύνεται στοὺς ἐγκλειστούς, στὴν πραγματικότητα οἱ οὐσιαστικοὶ ἀποδέκτες πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν καὶ νὰ ἐντοπιστοῦν κυρίως ἐκτός Μακρονήσου: στὰ χωριά ὅπου ἀπὸ ἀμβωνος ἀναγιγνώσκονται οἱ δηλώσεις ἀποκήρυξης τοῦ κομμουνισμοῦ, στὰ ἄλλα στρατόπεδα ὅπου φτάνει τὸ περιοδικὸ τῶν «ἀνανηψάντων», ὁ Σκαπανεύς, στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ πού ἐπισκέπτεται τὴ μεγάλη ἐχθεστὴ γιὰ τὴ Μακρόνησο στὸ Ζάππειο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1949, σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἀρθρογραφία τοῦ Τύπου, ἀθηναϊκοῦ καὶ ἐπαρχιακοῦ. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν εἰκόνα πού ἐνδεχομένως ἔχουμε σήμερα κατὰ νοῦ, τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη γιὰ τὸ κράτος, τὸν

βλ. Br. Bettelheim, *Le coeur conscient*, Παρίσι, Laffont, 1972. Σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, βλ. τίς ἐργασίες τοῦ Παναγιῆ Παναγιωτόπουλου, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται συνολικότερα τὸ θέμα τοῦ ἐγκλεισμοῦ καὶ τῶν ἐγκλειστων Ἑλλήνων κομμουνιστῶν· κυρίως, P. Panagiotopoulos, *Reclusion et idéologie. Une sociologie politique de la reclusion à partir de l'expérience des communistes grecs*, mémoire pour le DEA de Sociologie, Παρίσι, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1994.

επίσημο πολιτικό κόσμο, την πλειονότητα της διανοήσης, την Έκκλησία, ή Μακρόνησος συνιστά ένα πρότυπο, αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού, παράδειγμα προς μίμηση. Η Μακρόνησος αποτελεί το «μεγάλο σχολείο», έχει «συμβολική και τιμητική σημασία για το έθνος»,⁷ «πρέπει να θεωρηθεί ως έτερον Έλληνικόν θαῦμα, ὡς φάρος, ὁ ὁποῖος μίαν ἡμέραν θά φωτίσῃ ὅλην τήν ἀνθρωπότητα»⁸ και, για όλους αυτούς τους λόγους, «μακάρι ὅλοι μας νά περνούσαμε κι ἀπό μιά Μακρόνησο στή ζωή μας».⁹

Η προβολή του έργου της Μακρόνησου αποτελεί αντικείμενο μιας ιδιαίτερα εκτεταμένης και μεθοδικά οργανωμένης προπαγανδιστικής εκστρατείας, κατά τη διάρκεια της τριετίας 1948-1950. Οργανώνονται συστηματικά επισκέψεις στο νησί: του βασιλικού ζεύγους, υπουργών, καθηγητών πανεπιστημίου, ξένων δημοσιογράφων, πρεσβευτών και γενικότερα προσωπικοτήτων, μαθητών και φοιτητών. Στή συνέχεια, οι δηλώσεις θαυμασμού των «ύψηλων επισκεπτών» για το επιτελούμενο έργο τυγχάνουν εύρειας προβολής. Από τις ειδικές τελετές που οργανώνονται, ξεχωρίζουν οι τελετές παράδοσης των όπλων και της σημαίας από τον βασιλιά στα τάγματα «αναμορφωμένων» Μακρονησιωτών που στέλνονται στο μέτωπο. Τέτοιες τελετές πραγματοποιούνται συχνά το καλοκαίρι του 1948, με αποκορύφωμα τη μεγάλη γιορτή και παρέλαση στο Καλλιμάρμαρο Στάδιο, στις 10 Σεπτεμβρίου 1948, κατά την αναχώρηση του ΕΤΑΕ (Ειδικόν Τάγμα Αξιωματικών). Τόν Απρίλιο του 1949 εγκαινιάζεται στο Ζάππειο Μέγαρο μεγάλη έκθεση με φωτογραφίες από τη Μακρόνησο, έργα «ἀνανηψάντων», όμιλίες κ.ο.κ.

Η «ἀναμόρφωση» των πρώην κομμουνιστών, ή «ἀνάνηψή» τους αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της κυβέρνησης και του στρατού,¹⁰

7. Με τά λόγια αυτά ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος πρότεινε στή Βουλή νά περιληφθεῖ στόν ἴδιο τόν τίτλο τοῦ ΟΓ΄ Ψηφίσματος (μέ τό ὅποιο ἰδρύσταν ὁ Ὅργανισμός Ἀναμορφωτηρίων Μακρόνησου) ἡ λέξη Μακρόνησος. Βλ. Ν. Ἀλιβιζάτος, *Οἱ πολιτικοί θεσμοί σέ κρίση. 1922-1974. Ὁφεις τῆς ἐλληνικῆς ἐμπειρίας*, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1986, β' ἐκδ., σ. 470.

8. Λόγια τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπ. Οἰκονόμου, ἀπό τό βιβλίον ἐπισκεπτῶν τοῦ Β' Τάγματος Σκαπανέων, στή τέλη Μαΐου 1949. Βλ. Ζοάνης - Σαρρῆς, *Ἡ ἀλήθεια γιά τή Μακρόνησο*, Ἀθήνα 1950, σ. 63.

9. Φράση τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, τότε ὑπουργοῦ Παιδείας.

10. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ ἐκδηλώσεις γιά επέκταση και γενίκευση τοῦ ἐπιτυχημένου προτύπου τῆς Μακρόνησου. Ὁ Στράτης Μυριβήλης, σέ διάλεξή του στήν Καλαμάτα, τό 1948, στηλιτεύοντας τή ραστώνη, τήν ἀτομία και τήν ἰδιοτέλεια τοῦ πολιτικοῦ κόσμου στή μάχη ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ, θά πει: «Καί κανεῖς δέν τολμᾷ νά

απόδειξη της ανθρωπιστικής μεταχείρισης των αντιπάλων και, ταυτόχρονα, ισχυρό ιδεολογικό όπλο, μεγάλη εθνική επιτυχία στη μάχη, κατά του κομμουνισμού. Η αποστολή, στο μέτωπο ταγμάτων του Έθνικού Στρατού που αποτελούνται από «άνανήψαντες» Μακρονησιώτες και οι μάχες στις οποίες νικηφόρα παίρνουν μέρος αποτελούν την έσχατη, επισφράγιση, της επιτυχίας.

Τό «μαγικό ραβδί» με το οποίο (υποτίθεται ότι) συντελείται τό θαῦμα αυτό, με τό οποίο οι πρώην «μητράλοιες» επανέρχονται στην αγκαλιά της Πατρίδας είναι ο παντοδύναμος αυτός λόγος, αυτή η πανίσχυρη, διαπαιδαγωγική. Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη, ανάλυση, των λόγων και της σκοπιμότητας που επιβάλλουν νά εμφανίζεται παντοδύναμη, σχεδόν θαυματουργή, η «ανάμορφωτική, διδασκαλία». Από την πρώτη κιόλας στιγμή, η Μακρόνησος παρουσιάζεται ως ένα μεγάλο εθνικό σχολείο, στο οποίο διά της πειθούς, της αγάπης, της διδασκαλίας, οι έγκλειστοι απαρνούν τον κομμουνισμό και επιστρέφουν στις αγκαλιές της «μητέρας Πατρίδας». Καθώς ακόμη και η ύπνοια των βασανιστηρίων ή της οποιαδήποτε πίστης έξ όρισμού αποκλείεται και απορρίπτεται συλλήβδην ως όθλια τυχοφαντία από την πλευρά των κομμουνιστών, δεν μένουν πολλοί τρόποι νά έμμηνευθει η μαζική αποκήρυξη, του κομμουνισμού από τους έγκλειστους.

Τό θέμα του Έμφυλιου

Θά προσπαθήσω, στη συνέχεια, νά προβώ σε μία πρώτη, προσέγγιση, και ανάλυση, των βασικών αξόνων του «ανάμορφωτικού λόγου», παρακολουθώντας μία αλληλουχία θεμάτων που συνδέονται στενά μεταξύ τους, ξεκιν-

αυτήν με τό τσεκούρι, στη φωτιά, νά βγῆ, στη μέση, σάν Κράτος Κυρίαρχο, νά πάρει από τά χέρια των ανήθων γονιών αυτά τά εκκολλητόμενα έπονιτάκια, που είναι χιλιάδες [...], και νά τά κλείσει σε κατασκηνώσεις πολιτισμού και εθνικής αγωγής, για νά τά αποξενώσει από τό πνευματικό χάσις που τά ποτίζουν οι προπαγανδιστές πρωίβραδυ. Τι είν' αυτό που γυρεύω; Μία μεγάλη, μία πανελλήνια όργάνωση, της Μακρόνησου γυρεύω, για τά δηλητηριασμένα νειάτα, σάν αυτή που αυτόσχεδίασε και τόσο άξια έφερε σε τέλος ο Στρατός μας». Βλ. Στρ. Μυριβήλης, Ό κομμουνισμός και τό παιδομάζωμα. Με την έπιμέλεια της Λαϊκής Βιβλιοθήκης, Καλαμάτα, Τυπογραφεία Σημαία, 1948, σ. 17 (ή έμφαση, από τό πρωτότυπο).

νώντας από την πραγμάτευση του θέματος του Έμφυλιου, προχωρώντας στην έρμηνεία της διάδοσης του κομμουνισμού και καταλήγοντας στο ρόλο που διαδραματίζει ή «ανάμορφωση».¹¹

Η έπιλογή του Έμφυλιου ως άφετηριακού σημείου υπαγορεύεται από τις ανάγκες ανάλυσης του ίδιου του λόγου, από την κομβική θέση την όποία κατέχει σέ αυτόν ό Έμφύλιος. Πρόκειται για θέμα πού κυριαρχεί ποσοτικά αλλά και σέ σημασία: κατά την ανάπτυξη του κεντρικού αυτού θέματος μέσα στον αναμορφωτικό λόγο έμφανίζονται και εκδιπλώνονται μιά σειρά από βασικά έπιχειρήματα και άφηγηματικές στρατηγικές.

Δέν χρειάζεται, νομίζω, ιδιαίτερη έπιμονή στην εξήγηση: μεσουντος του πολέμου, είναι εύνόητη ή κυριαρχία αυτού καθ' έαυτου του θέματος, σέ κείμενα μάλιστα αυτού του είδους. Η κεντρικότητα του θέματος του Έμφυλιου προκύπτει, και εξηγείται, τόσο από τή χρονική συγκυρία όσο και από την ίδια τή φύση και άποστολή του αναμορφωτικού λόγου και γενικότερα της αναμορφωτικής διαδικασίας. Η άναίρεση, ή άποκάλυψη του «ψέματος», της «άπάτης», της «θεμελιώδους πλάνεως» του κομμουνισμού άποτελεί βασική της έπιδίωξη και ή άναίρεση αυτή δέν πραγματοποιείται τόσο σέ γενικό-θεωρητικό, αλλά κυρίως σέ άμεσο και έφαρμοσμένο επίπεδο: στόχος δέν είναι ό μαρξισμός, ό υλισμός, συνήθως ούτε καν ό κομμουνισμός —τουλάχιστον κατά κανόνα· οί πιο θεωρητικές ή ιδεολογικές αναφορές και άναίρεσεις του κομμουνισμού περνούν σέ δεύτερη μοίρα. Ό στόχος είναι συγκεκριμένα οί κομμουνιστές, τό ΕΑΜ, τό ΚΚΕ, οί ήγέτες τους. Και τό άμεσο αυτό πεδίο, στό όποιο τίθενται τά ζητήματα, είναι βέβαια ή παρούσα διαμάχη, ό Έμφύλιος Πόλεμος.

11. Βασική πηγή για την προσέγγιση αυτή άποτελούν τά έντυπα των «άνανηψάντων» πού εκδίδονται από τά Γραφεία Έθνικής Άγωγής, και κυρίως ό Σκαπανεύς, περιοδικό άρχικά του Γ' Τάγματος Σκαπανέων (Οκτώβριος 1947-Άπρίλιος 1949) και, στή συνέχεια, από τον Μάιο του 1949, και των τριών ταγμάτων. Έπίσης, μιά σειρά άλλα τεκμήρια στα όποια άποτυπώνεται ό αναμορφωτικός λόγος· βλ. κυρίως, Ζοάννος - Σαρρής [άνανηψαντες όπλίτες], *Η άλήθεια για τή Μακρόνησο*, Άθήνα 1950· Γ. Κοικιώνης, *Ό κομμουνισμός στην Έλλάδα*, Β ΧΙ/ΓΕΣ, Άθήνα 1948 [ή Β ΧΙ είναι ή διεύθυνση του ΓΕΣ στην όποία υπάγονται οί μονάδες της Μακρονήσου, ή όποία, τον Οκτώβριο του 1949, αντικαθίσταται από τον ΟΑΜ]· Π. Κωλιτσίδας, *Άπό τον έθνικόν συναγερμόν. Ό δικηγορικός σύλλογος Άθηνών εις τό μέτωπον και την Μακρόνησον. Τό έργον της διαφωτίσεως*, Άθήνα 1948. Έπίσης, συμπληρωματικά έχουν ληφθεί υπόψη, και όσα στοιχεία από τις μαρτυρίες πού διαθέτομε αναφέρονται στό ζήτημα.

α) Ἡ ταύτιση τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ μέ τήν ἐξωτερική ἀπειλή

Ὁ πόλεμος τῶν ἐτῶν 1946-1949, ὁ Ἐμφύλιος — ὅπως ἔχει καθιερωθεῖ πλέον νά ὀνομάζεται σήμερα — δέν εἶναι ἐμφύλιος, ἀλλά ἀγώνας Ἑλλήνων ἐναντίον ξένων, τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἐνάντια σέ ἄλλες φυλές, καί εἰδικότερα τοὺς Σλάβους: αὐτή εἶναι ἡ βασική συνισταμένη τῆς «ἀναμορφωτικῆς διδασκαλίας»: ἡ ταύτιση τοῦ ἀντιπάλου μέ τόν ἐξωτερικό ἐχθρό. Εἶναι χαρακτηριστικοί ἀπό τήν ἀποψη αὐτή οἱ ὄροι μέ τοὺς ὁποίους περιγράφονται οἱ ἀντίπαλοι.

Σπανίως, ἴσως καί ποτέ, θά συναντήσουμε ἀπλῶς «κομμουνιστές», ἀλλά πάντα σέ σύνθετα ἢ μέ ἐπιθετικούς προσδιορισμούς, τά ὅποια παραπέμπουν κατά πρῶτο λόγο στοὺς ξένους καί τήν προδοσία καί, σέ μικρότερο βαθμό, στήν ἐγκληματική τους δράση. Ἔτσι, στις ἡμερήσιες διαταγές τῶν τριῶν Ταγματίων Σκαπανέων ἐμφανίζονται: «σλαυκομμουνισταί», «ἐλληγόφωνες ὀρδές», «ξενόδουλα ὄργανα ξένων», «ἐαμοβούλγαροι», «κομμουνιστοσυμμορίτες», «κληστοσυμμορίτες», «προδότες, ὕπουλοι καί αἰμοσταγεῖς κομμουνισταί», «δολοφόνοι, ἀπάτριδες ἐαμοκομμουνισταί, πράκτορες καί δούλοι τῶν Σλαύων», τό «μίσθαρνον σλαυδόουλον ΚΚΕ, γήρσιον τέκνον τοῦ Κρεμλίνου», τό «προδοτικόν, κακοῦργον καί σλαυδόουλον ΚΚΕ», τό «ἐθνικτόνον καί προδοτικόν ΚΚΕ», καθὼς καί «ξενόδουλοι, σλαυκοκίνητοι κεφαλαί, σλαυδόουλοι»...

Στόν Σκαπανέα ἐπίσης, σέ κεντρικές θέσεις, ἐντός πλαισίου ἐπαναλαμβάνονται συνθήματα ὅπως τό ἀκόλουθο: «Ὁ ἀγώνας πού διεξάγουμε δέν εἶναι ἀγώνας ἐναντίον μιᾶς παράταξης Ἑλλήνων, ἀλλά ἀγώνας ἐναντίον τῶν ἐγκληματιῶν-προδοτῶν πού συνεργάζονται μέ τοὺς Σλαύους». Ἄλλωστε, ὅταν ἀναφέρεται ὁ ἀρχηγός τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ πόλλες φορές δέν ἀποκαλεῖται Μάρκος ἀλλά «Μάρκο», «ὁ στρατός τοῦ Μάρκο» κ.ο.κ.

β) Ἡ ἐνταξη στό προαιώνιο παρελθόν τῆς φυλῆς

Ἡ ἀντίληψη τῆς διαμάχης ὄχι ὡς ἐμφύλιας, ἀλλά ὡς ἀγώνα μεταξύ Ἑλλήνων καί ἀλλόφυλων, καί εἰδικότερα τῶν Σλάβων, ἔχει μιά σειρά ἀλυσιδωτές συνέπειες γιά τόν ἴδιο τό χαρακτήρα, τή φύση, καί τήν ἀναμενόμενη ἔκβαση, του. Ὁ παρών ἀγώνας ἐντάσσεται, μέ αὐτό τόν τρόπο,

στό τρισχιλιετές παρελθόν των ἑνδοξων ἀγώνων τῆς φυλῆς ἐναντίον τῶν προαιώνιων ἐχθρῶν τῆς ὡς τό τελευταῖο ἐπεσόδιο. Ἐμφανίζεται ἓνα ἀπόλυτο συνεχές πού ξεκινάει ἀπό τούς Περσικούς Πολέμους καί καταλήγει στήν παρούσα διαμάχη:

Μά καί σήμερα οἱ ἴδιοι εἴμαστε. Νά οἱ Πέρσες πούρχονται νά μᾶς σκλαβώσουν. Μόνο πού τώρα κατηφορίζουν ἀπ' τό Βορρά. Μά νά κι οἱ Πλαταιές, νά οἱ Μαραθῶνες κι οἱ Θερμοπύλες. Νά ὁ Μιλτιάδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδας.

Τί κι ἂν ἔχουν ἄλλα ὀνόματα. Τί κι ἂν οἱ Θερμοπύλες λέγονται Ἀρχάγγελος καί Κόνιτσα. Τί κι ἂν οἱ Πλαταιές λέγονται Γράμμιος. Τά ἴδια εἶναι. Ἡ ἴδια συνέχεια τῆς ἱστορίας τῆς Πατρίδας μας. Ἡ ἴδια ἢ Ἑλλάδα μέ τά παιδιά τῆς.¹²

Μεγάλους σταθμούς, καί ἐξέχοντα παραδείγματα πού χρησιμοποιοῦνται σέ αὐτή τή διαδρομή, ἀποτελοῦν ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί ὁ ἑλληνοϊταλικός πόλεμος τοῦ 1941.

Ἡ ἀναφορά εἰδικά στό ἀλβανικό ἔπος εἶναι ιδιαίτερα συχνή, ἐπειδή προσφέρεται γιά παραλληλισμούς, ἀφ' ἑνός λόγω τῆς χρονικῆς ἐγγύτητας καί, ἀφ' ἑτέρου, λόγω τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς σειρᾶς ὁμοιοτήτων, οἱ ὁποῖες ἐπιστρατεύονται: τά ἴδια βουνά τῆς Πίνδου, ὁ ἴδιος (νικηφόρος) ἀρχιστράτηγος, ὁ ἀπό Βορρᾶν κίνδυνος κ.ο.κ. Μάλιστα, ὁ ἀγώνας τοῦ 1940-41 καί ὁ Ἐμφύλιος ἐκλαμβάνονται πολλές φορές ὡς δύο φάσεις τοῦ ἴδιου πολέμου, μέ τό «διάλειμμα» τῆς Κατοχῆς.

Ταυτόχρονα, ὅπως τό ἑλληνικό ἔθνος παρουσιάζει μιᾶ ἀδιατάρακτη προαιώνια συνέχεια, τό ἴδιο ἰσχύει, κατ' ἀντιστοιχίαν, καί γιά τούς Σλάβους. Μεταξύ τῶν Σλάβων τοῦ 10ου αἰῶνα καί αὐτῶν τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 δέν ὑπάρχει καμιᾶ οὐσιώδης διαφορά, ὅπως ἴδιες καί ἀπαράλλακτες εἶναι οἱ ἐπιδιώξεις τους, ἡ ἐπιβουλή τους ἐναντία στό ἑλληνικό ἔθνος. Το ὅτι εἶναι κομμουνιστές, σέ αὐτό τό πλαίσιο, ἔχει σαφῶς ἐπικουρική καί δευτερεύουσα σημασία, ἀποτελεῖ περισσότερο ἓνα «τέχνασμα», μιᾶ «μεταμφίεση» τους, ἓνα εἶδος «πανουργίας» τοῦ σλαβισμού στόν προαιώνιο ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ ἑλληνισμού.

Τό πρωτεῦον εἶναι ἡ φυλετική ταυτότητα: ἡ ἰδεολογική ταυτότητα ὄχι

12. «Νά γιατί νικοῦμε», κύριο ἄρθρο τοῦ ἀρχισυντάκτη τοῦ περιοδικοῦ Μάχη Δόγκα, Σκαπανεῖς, τχ. 8 (Αὐγούστος 1948), σ. 3.

μόνο είναι δευτερεύουσας σημασίας, αλλά και, τρόπον τινά, αποτελεί ἀπόρροια, συνεπαγωγή τῆς πρώτης: ὁ μαρξισμός, ὁ κομμουνισμός καί ἄλλες βάρβαρες ιδεολογίες ἔχουν διάδοσι, ταιριάζουν μόνο σέ λαούς βαρβάρους, ἀνατολικούς, ἀπολίτιστους, ὅπως οἱ Σλάβοι.

Μέ ἄλλα λόγια, καί σέ τελική ἀνάλυση, αὐτό πού ἔχει καθοριστική σημασία εἶναι ἡ φυλετική ταυτότητα καί, συνακόλουθα, τά φυλετικό μίσος. Ἡ παμπάλαια πάλη, ὅπως καί ὁ παρών ἀγώνας, καθορίζονται φυλετικά, τά δύο μέρη δέν μποροῦν νά ξεφύγουν ἀπό τή θέση καί τό ρόλο πού κατέχουν: Εἶναι ὑποχρεωμένα νά ἐκπληρώσουν τήν ἀποστολή πού τοὺς τάσσει ἡ φυλετική καί ἱστορική μοῖρα τους — αὐτά τά δύο συμπλέκονται καί ταυτίζονται: ἕκαστος ἐφ' ὧ (ἀπό τόν Θεό, τήν Ἱστορία, τήν ἱστορική καί φυλετική μοῖρα) ἐτάχθη. Εἶναι ἴδιον τῶν Σλάβων ὡς φυλῆς νά ἐπιβουλεύονται καί νά μισοῦν τοὺς Ἕλληνας, καί ἀποτελεῖ, ἐξίσου, ἴδιον τῶν Ἑλλήνων νά ἀντιστέκονται, καί μάλιστα νικηφόρα. Αὐτό εἶναι ἐν τέλει καί τό περιεχόμενο τοῦ σημερινοῦ ἀγώνα.

Ἡ Ἱστορία, κατ' αὐτό τόν τρόπο, ἐκτυλίσσεται κυκλικά, μέ αὐστηρά ντετερμινιστικό τρόπο, σέ διαδοχικά, ἐπαναλαμβανόμενα, καί ἐπομένως ἀπολύτως προβλέψιμα καί προδιαγεγραμμένα ἐπεισόδια: Πρόοδος καί εὐημερία τοῦ ἑλληνισμοῦ → Φθόνος καί ἐπιβουλή, ἀπό ἄλλες, γειτονικές φυλές, σέ συνεργασία μέ προδότες Ἕλληνας. Ἀπειλή, κατά τῆς πατρίδας → Πόλεμος πού καταλήγει σέ νίκη τοῦ ἑλληνισμοῦ → Νέα περίοδος εὐημερίας τοῦ ἑλληνισμοῦ → Νέα ἐπιβουλή ἀπό τοὺς ἐχθρούς καί νέα ἀπειλή → Νέος πόλεμος καί νέα ἐπικράτησι, τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς κ.ο.κ.

Σέ αὐτό τόν κύκλο κάθε καινούργιο ἐπεισόδιο, κάθε νέος ἀγώνας εἶναι ἀνώτερος καί δυσκολότερος. Ἔτσι καί ὁ τωρινός ἀγώνας, ὁ «Ἐμφύλιος», εἶναι ὁ ὑπέρτερος καί σημαντικότερος ὄλων.

γ) Ὁ χαρακτήρας καί ἡ σημασία τοῦ πολέμου: οἱ συνέπειες ἀπό τήν ἔνταξή, του στήν ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ

Ἡ ἔνταξι τοῦ Ἐμφυλίου στοὺς διαδοχικούς ἀγῶνες τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς ἐνός ἀκόμη ἐπεισοδίου, τοῦ τελευταίου καί πιό λαμπροῦ, ἔχει τρεῖς συνεπαγωγές γιά τόν ἴδιο τόν χαρακτήρα του:

I. *Άγώνας χριστιανῶν ἐναντίον ἀντίχριστων*. Οἱ ἀντίπαλοι εἶναι κομμουνιστές, ἐπομένως ἄθεοι καί ἐχθροί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Δέν εἶναι, ὅμως, αὐτός ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὅποιο ὁ Ἐμφύλιος προσλαμβάνει τό χαρακτήρα ἀγώνα χριστιανῶν ἐναντίον ἀντίχριστων. "Ὅλοι οἱ ἀγῶνες τοῦ ἐλληνισμοῦ δόθηκαν πάντοτε ἐναντίον ὄχι μόνον ἀλλοφύλων, ἀλλά καί ἀλλοθρήσκων. Οἱ ἀντίπαλοι, ἀπό τούς Πέρσες μέχρι τούς Ἀραβες καί τούς Ὀθωμανούς, ὑπῆρξαν ἀλλοθρήσκοι. Ἔτσι, γιά νά συγκροτηθεῖ τό νομοτελειακό σχῆμα τῶν ἀγώνων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, βασικό συστατικό στοιχεῖο ἀποτελεῖ ὁ ἀλλοθρήσκος, καί ὁ ἀντίχριστος, ἀντίπαλος.

Ἡ ἑντάξη στήν προαιώνια ἱστορία τῶν ἀγώνων τοῦ ἐλληνισμοῦ, καί ὄχι ἡ κομμουνιστική ἰδεολογική ταυτότητα τοῦ ἀντιπάλου, εἶναι ὁ βασικός μηχανισμός πού καθιστᾷ τήν παρούσα διαμάχη ἀγώνα μεταξύ χριστιανῶν καί ἀλλοθρήσκων. Ἄλλωστε, ὅπως ἤδη ἐπιστημάνθηκε, δέν πρόκειται γιά ἀγώνα ἀνάμεσα σέ Ἑλλήνες, ἀλλά μεταξύ Ἑλλήνων καί Σλάβων. Καί ἀκριβῶς λόγω τῆς ὑπαφξης αὐτοῦ τοῦ σχήματος, τό ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι χριστιανοί δέν λαμβάνεται ὑπόψη καί μπορεῖ μέ εὐκολία νά παρακαμφθεῖ.

II. *Άγώνας πολιτισμένων ἐναντίον βαρβάρων*. Ἡ ἐγκληματικότητα, ἡ κακοποιός δράση, ἀποτελεῖ συστατικό καί οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς φύσης τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς δράσης τῶν κομμουνιστῶν, οἱ ὅποιοι καί περιγράφονται περίπου ὡς τέρατα. Οἱ ἀντίπαλοι, ὡς κομμουνιστές καί ὑλιστές, πολεμοῦν τό πνεῦμα, ἀναγορεύουν τά ἔνστικτα σέ πρώτη ἀρχή, ὑποβιάζουν τόν ἄνθρωπο στό ἐπίπεδο τοῦ ζώου.

Σέ ἓνα γενικότερο ἐπίπεδο, πάντως, ἰσχύει καί ἐδῶ ἡ παρατήρησι, τῆς προηγούμενης παραγράφου: πάντοτε ὁ ἐλληνισμός, καί λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς χώρας, ἀπέτελεσε προμαχῶνα τοῦ πολιτισμένου κόσμου ὅπως πάντοτε, ἔτσι καί τώρα οἱ ἀντίπαλοι, Ἀνατολικοί ἢ Βόρειοι ἀδιάφορο, βρίσκονται σέ ἓνα πολύ χαμηλότερο στάδιο πολιτισμοῦ. Καί πάλι δηλαδή, καθ' ἔξιν θά λέγαμε, λόγω τῆς ἐντάξεως στήν τρισχιλιετή ἱστορία τοῦ ἐλληνισμοῦ, οἱ ἀντίπαλοι ἀποκτοῦν, σχεδόν ὑποχρεωτικά, τά χαρακτηριστικά τῶν βαρβάρων καί ἀπολίτιστων:

Ἐνδιαφέρονται ὅμως [οἱ Βουλγαροσλαῶι] διά τήν Ἑλλάδα ἀπλῶς διά νά ἐπεκταθοῦν καί καταλάβουν τά 129.880 τετραγωνικά χιλιόμετρα τῆς ΟΧΙ. Θέλουν νά τήν καταλάβουν διά νά καταστρέψουν τά μνημεῖα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, νά ἐξαφανίσουν τούς ἀπογόνους ἐκείνων οἱ ὅποιοι

ἐδημιούργησαν ἠθικές ἀξίες, ἀνθρώπινες ἀρετές, σύμβολα εὐγενῶν ἰδανικῶν, νά ἐξαφανίσουν τὴν εἰσόδη, Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀφραστὴ, σέ μεγαλεῖο καὶ ὁδὸα τρισχιλιετῆ ἱστορία τῆς. Αὐτὴ τὴν Ἑλλάδα, πού εἶναι πρώτη, στό χορὸ γιά τὴν ἐλευθερία καὶ τὸν πολιτισμὸ, τὴν Ἑλλάδα Ἰδέα, θέλουν νά ἀφανίσουν. Θέλουν νά παύσῃ, σάν φωτεινὸ μετέωρο νά δείχνει ποιά εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς Ἐλευθερίας, γιά νά ἐπιβάλουν τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν πιὸ στυγρὴ δουλεία.¹³

III. Ἡ ἐνταξὴ στὴν ἱστορία τῆς φυλῆς, ἐγγύησι, γιά τὴ νίκη: Ἡ ἐνταξὴ τῆς παρούσας διαμάχης στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ, μὲ τὰ πανανθρώπινα, παγκόσμια χαρακτηριστικά καὶ τὴ σημασία πού προσλαμβάνει, ἀποτελεῖ καὶ ἐγγύησι, γιά τὴ νίκη τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Ὅπως ὁ ἑλληνισμὸς, παρά τίς ὅποιες ἀντιξοότητες, στό τέλος πάντοτε θριάμβευσε, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο αὐτὸ θά ἐπαναληφθεῖ καὶ τώρα. Ἔχουμε νά κάνουμε μὲ ἓνα εἶδος ἱστορικῆς νομοτέλειας, καὶ αὐτὸ ἄλλωστε δηλώνεται. Τὸ πεπρωμένο, ὁ προορισμὸς τῆς φυλῆς ἀνεκαθεν ἦταν νά δίνει δύσκολους καὶ μεγάλους ἀγῶνες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χριστιανοσύνης καὶ εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πεπρωμένο πού τὴν ὁδηγεῖ στὴ νίκη, τῆς ἐπιβάλλει καὶ ἐγγυᾶται τὴν ἐπικράτησι:

Πὼς εἶναι ἡ Ἑλλάδα μας καὶ σήμερα ἐντολοδόχος ἐκλεκτὴ τῆς Θείας Πρόνοιας εἶναι ὀλοφάνερο, ἀφοῦ μαζεύτηκαν καὶ τὴν χτυποῦν ἀλύπητα, φανατικά. [...]

Τὸ ἴδιο καὶ σήμερα, πού ὁ γενναῖος στρατὸς μας χύνει σπάταλο τὸ τίμιο αἷμα του, γιά νά ξεπλύνῃ τὸ Σούλι ἀπὸ τὸ μὴλοσμα τῶν προδοτῶν, νοιώθει νά παραστέχουν στό πλευρὸ του οἱ σκιές τῶν Τζαβελαίων, τοῦ Δράκου, τῶν Μποτσαραίων, τοῦ Ζυγούρη, τοῦ Σαμουήλ, καὶ ἀκούει τίς βροντερές πολεμικὲς κραυγὲς τους νά τὸν ἐμψυχώνουν. [...]

Οἱ ἑλληγνόφωνοι προδότες πού μὲ τὰ πόδια καὶ τὴν ἀνάσα τους μολύνουν τὰ Σουλιώτικα θράχια καὶ τὸν ἀέρα εἶναι ἀντίχριστοι καὶ ἄθεοι καὶ ἄτιμοι ἐφιάλτες πουλημένοι στοὺς Σλαῦους, σύμμαχοι, φίλοι καὶ δούλοι τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Ἄλλῃ πασᾶ, ὄργανα τυφλά, τρομοκρατημένα καὶ ἀσυνειδήτα τῶν φανατισμένων ἐχθρῶν τῆς Λευτεριάς.

Ἐκεῖ πάνω στό Σούλι τοὺς ὁδήγησε ἡ Θεία Πρόνοια, γιά νά χτυπηθοῦν ἀπὸ τὸν Ἐθνικὸ μας στρατό, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού χτυπήθηκαν οἱ

13. Ἀντ. Λόξας, «Μορφή καὶ νόημα τοῦ Ἀγῶνος» (κύριο ἄρθρο), Σκαπανεὺς, τχ. 5 (Σεπτέμβριος 1949), σ. 3.

τουρκαρβανίτες του Άλφ πασά, έχθροί και τούτοι, όπως εκείνοι, της Πίστεις και της Πατρίδος.¹⁴

Μέ αυτή ακριβώς την έννοια, ή γνώση της ελληνικής ιστορίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αναγορεύεται στο κλειδί για τη όρθή, ανάγνωστη και αποκρυπτογράφητη της πραγματικότητας:

Κι όμως δεν ξέρετε πόσο διαφορετική θά ήταν ή ζωή μας, οι πολιτικές μας ιδέες και ή φυλετική μας συνείδηση, ως σημερινών Ελλήνων, αν είχαμε όλοι ανατραφεί συστηματικά μά και ζωντανά με τό πνεύμα και τό βαθύτερο νόημα της Ιστορίας μας. Είμαι βέβαιος και πρέπει νά είσαστε κι εσείς, πώς τίποτε από τά θλιβερά γεγονότα των τελευταίων χρόνων δέ θά είχε συμβή στον τόπο μας, αν όλοι μας είχαμε μελετήσει την Ιστορία μας. [...]

Όστόσο μερικά από τά ήρωικά παιδιά και τους στρατιωτικούς ήγέτας της έποποιίας εκείνης παρασυρτήκανε αργότερα σ' ένα αγώνα κατά της φυλής τους και των συμμάχων τους! Γιατί; Γιατί άπλούστατα οι περισσότεροι άπ' αυτούς δέν είχανε ιστορική συνείδηση διαμορφωμένη ελληνικά. Δέ διαβάσανε ποτέ την ιστορία του ελληνικού Έθνους κι αν έτυχε κάτι νά μάθανε, δέν τό καταλάβαινε. Νομίσανε πώς μπορούσαν νά αλλάξουνε τά ιστορικά μας πεπρωμένα και νά συνεχίσουνε αυτοί την ιστορία μας.¹⁵

Ό καθοριστικός ρόλος και ή σημασία της χρήσης της ιστορίας του ελληνισμού, και ή οργανική ένταξη του Έμφυλίου σέ αυτή, μπορούν νά επιβεβαιωθούν και μέσα από άλλες προσεγγίσεις, όπως, παραδείγματος χάριν, μία θεματολογική ανάλυση των έξωφύλλων του Σκαπανέα. Την πρώτη θέση στις απεικονίσεις των έξωφύλλων, ανάμεσα στις φωτογραφίες του βασιλικού ζεύγους, τις φωτογραφίες όπλων, τις αναπαραστάσεις μαχών, κατέχει ένα ιδιαίτερο είδος διαχρονικών παραστάσεων, όπου συνυπάρχουν τό παρελθόν και τό παρόν του έθνους. Τό βασικό μοτίβο είναι σχεδόν τό ίδιο: σέ πρώτο πλάνο εικονίζονται σύγχρονοι στρατιώτες σέ διάφορες έκδοχές, ενώ στό βάθος, ως φόντο, πολεμιστές παλαιότερων εποχών, κυρίως αρχαίοι Έλληνες και ήρωες του '21. Ένιστε ή απεικόνιση,

14. Ι. Α. Βερνάρδος, «Οί σλαυοκομμουνιστάι στό Σούλι», Σκαπανεύς, τχ. 9 (Σεπτέμβριος 1948), έσώφυλλο.

15. Α. Καραντώνης, «Τό νόημα της ιστορίας μας», Σκαπανεύς, τχ. 3 (Ιανουάριος 1948), σ. 5.

συμπληρώνεται από αρχαιοελληνικούς ναούς, χριστιανικές εκκλησίες, καθώς και μία αιθέρια γυναικεία μορφή (πιθανότατα ἡ Ἑλλάδα) πού συνδέει τὰ δύο ἐπίπεδα. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ «ἱστορικές συνθέσεις παρελθόντος-παρόντος» —οἱ ὁποῖες ἀναπαράγουν καί ἀξιοποιοῦν παλαιότερα εἰκονογραφικά μοτίβα— ὑπερτεροῦν σέ σχέση, μέ τίς ἀμειγῶς ἱστορικές παραστάσεις, ὅπως αὐτές π.χ. πού ἀπεικονίζουν μόνο ἐπαναστάτες τοῦ 1821.¹⁶

Ἡ περίοδος τῆς Κατοχῆς καί ἡ Ἀντίσταση

Σέ ὅλο αὐτό τό σχῆμα, κατά τή διάρκεια τῆς ἀναδρομῆς στήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχει μιά πρόσφατη περίοδος πού ἀπουσιάζει σχεδόν ὀλοκληρωτικά: ἡ Κατοχή καί ἡ Ἀντίσταση. Σέ ἀντίθεση, μέ τό ἀλθανικό ἔπος, τό ὁποῖο ἀναπτύσσεται διά μακρῶν, ἡ Κατοχή, συνήθως «παρακάμπτεται» ποικιλοτρόπως, μέ ἀποτέλεσμα ἓνα χρονικό ἄλμα ἀπό τό 1940-41 στό 1945.

Οἱ ἀναδρομές στήν ἱστορία, ὅπως εἶδαμε, δέν γίνονται γενικά ἤ γιά λόγους ἱστορικῆς πληρότητας, ἀλλά μέ συγκεκριμένο χρηστικό σκοπό: γιά νά ἀντληθοῦν παραδείγματα πρὸς μίμησην, νά ὑμνηθοῦν τὰ κλέη τοῦ Ἔθνους. Μέ αὐτή τήν ἔννοια εἶναι σαφές ὅτι ἡ περίοδος δέν προσφέρεται γιά μιά τέτοια χρήση, τό ἀντίθετο μάλιστα: προκύπτει ἓνα σοβαρό πρόβλημα, ἀφοῦ κάθε ἀναφορά σέ αὐτή προσκρούει στό «ἀγκάθι» πού ὀνομάζεται Ἀντίσταση. Ἔτσι, τὰ χρόνια 1941-44 ἀναφέρονται μόνο ὅταν εἶναι ἀπαραίτητο, καί αὐτό γίνεται μέ τρόπο σύντομο καί τυπικό. Στις λίγες

16. Μιά ἀπό τίς πύο χαρακτηριστικές συνθέσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀποτελεῖ τό σκίτσο πού δημοσιεύεται στό τεῦχος τοῦ Πάσχα τοῦ 1949 (ὄχι ὅμως στό ἐξωφύλλο ἀλλά σέ ἐσωτερική σελίδα): Σέ πρῶτο ἐπίπεδο εἰκονίζεται μιά γυναικεία μορφή, πού κρατᾶ τήν ἐλληνική σημαία, καί στρατιῶτες μέ χαρακτηριστικά πού εὐθέως θυμίζουν ἀντάρτες, πεσμένοι ἔντρομοι καταγῆς. Στό βάθος διακρίνεται, ἀχνά, ἡ Ἀκρόπολις. Στό δεῦτερο ἐπίπεδο παριστάνεται ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ καί Ρωμαῖοι στρατιῶτες πού κι αὐτοί βρίσκονται καταγῆς ἔντρομοι. Ὁ συμβολισμός πού προκύπτει ἀπό τό συσχετισμό μεταξύ τῶν δύο ἐπιπέδων εἶναι προφανής: ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου παραπέμπει στήν Ἀνάστασις τῆς Ἑλλάδος. Σκαπανέας, τχ. 1, (Μάιος 1949), σ. 9.

καί σύντομες αναφορές πού θά συναντήσουμε περιγράφονται γενικά, χωρίς πολλές καί συγκεκριμένες λεπτομέρειες, σάν μιά σκοτεινή περίοδος πείνας, κακουχιῶν καί δεινῶν τοῦ ἔθνους, ὡς ἓνα διάλειμμα μεταξύ τῶν ἡρωικῶν ἀγῶνων του.

Ὅσο, ὅμως, κι ἂν ἡ Ἀντίσταση, κατά τῶν κατακτητῶν ἀποσιωπᾶται αὐτή, καθ' ἑαυτή ὡς γεγονός, ὑπάρχει μιά οὐσιώδης πτυχή ἢ ὁποία δέν μπορεῖ ἐπ' οὐδενί νά παρακαμφθεῖ, ἀφοῦ σχετίζεται ἄμεσα μέ τό λόγο ὑπαρξης καί λειτουργίας τῆς Μακρονήσου: ἀκριβῶς αὐτά τά χρόνια, χιλιάδες ἄνθρωποι σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα πιστεύουν, ἐντάσσονται, παλεύουν στίς γραμμές τοῦ ΕΑΜ, τοῦ ΕΛΑΣ, τοῦ ΚΚΕ καί τῶν «παραφυάδων» τους (πού, ὅπως ἤδη εἶδαμε, περιγράφονται ὡς «προδοτικά», «σατανικά» κλπ.). Καί ἀπό αὐτούς ἀκριβῶς τοῦς χιλιάδες πρέρχονται καί οἱ «πρός ἀναμόρφωσιν» ὀπλίτες πού γι' αὐτόν τό λόγο βρίσκονται στή Μακρόνησο.

Ἡ μαζική προσχώρηση καί ἐνταξη στό ΕΑΜ-ΚΚΕ λοιπόν —ὅσο κι ἂν αὐτό εἶναι ἄβολο ἢ δύσκολο— πρέπει νά ἐξηγηθεῖ καί, ἐν συνεχεία, νά θεραπευθεῖ: Μποροῦμε νά ξεχωρίσουμε δύο βασικούς ἐρμηνευτικούς μηχανισμούς: τήν «παραπλάνηση» καί τή διάδοση τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς νοσήματος.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς διάδοσης τοῦ κομμουνισμοῦ

α) Ἡ δολιότης τῶν ἡγετῶν καί ἡ παραπλάνηση τῶν πολλῶν

Κατ' ἀρχάς, ἐπιχειρεῖται ἓνας σαφής διαχωρισμός μεταξύ τῶν λίγων στελεχῶν καί τῆς μεγάλης μάζας. "Ἔτσι, οἱ ἡγέτες εἶναι ἐγκληματικά στοιχεῖα, κακοποιοί, «μίσθαρνα ὄργανα» τῶν Σλάβων ἢ περιγραφή αὐτή παρέχει, ταυτοχρόνως, καί τήν, ταυτολογική σχεδόν, ἐξήγηση τῆς συμμετοχῆς τους στό ΚΚΕ: γιά νά ικανοποιήσουν τοῦς ἐγκληματικούς σκοπούς τους, τά ἄνομα σχέδιά τους. Ἡ ἐξήγηση αὐτή περιορίζεται στά ἡγετικά στελέχη τοῦ κόμματος, καθῶς καί στοῦς «ἐλαχίστους», ὅπως ἐμφανίζονται, ἀμετανόητους πού ἀρνοῦνται νά ἀποκηρύξουν τόν κομμουνισμό.

Ὅσον ἀφορᾷ τή μεγάλη μάζα τῶν προσχωρησάντων στό ΕΑΜ-ΚΚΕ, καί εἰδικά τοῦς πρὸς ἀναμόρφωσιν ὀπλίτες καί πολίτες, ἐπιστρατεύεται ἡ ἐρμηνεία τῆς παραπλάνησης. «Παραπλανήθηκαν», «ἐξαπατήθηκαν» γιά

τούς σκοπούς και τίς προθέσεις τῶν κομμουνιστῶν μάλιστα, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ δολιότητα, ἡ πανουργία, ἡ ψευδολογία, ἡ ἀπάτη, ἡ ὑποκρισία — πού προβάλλονται ὡς βασικά, ἐγγενῆ, χαρακτηριστικά τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς κομμουνιστικῆς προπαγάνδας — τόσο περισσότερο εἶναι εὐεξήγητα τό μέγεθος καί ἡ ἔκτασι, τῆς πλάνης.¹⁷

Οἱ ὄροι πού ἐπανερχονται συνεχῶς, ὅταν οἱ «ἀναμορφωτές» ἀπευθίνονται πρὸς τοὺς «ἀναμορφωνόμενους», εἶναι: «πλανηθέντες», «παραπλανηθέντες», «παραστρατήσαντες», «παρασυρθέντες». Ἀπὸ τό πλαίσιο αὐτό ἐξαιροῦνται ἀσφαλῶς, ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ ἀμετανόητοι.

Ἐξαιρετικά εὐγλωττος εἶναι ὁ Ἀνδρέας Καραντώνης, στό ἄρθρο τοῦ «Γιατί δέν πρόκειται νά νικήσετε», πού δημοσιεύεται τόν Μάρτιο τοῦ 1949 στόν Σκαπανέα:

Ἀλλά στὴν περίπτωση τοῦ Κ.Κ.Ε. «ἐξέυρεσι, μέσων» θά πεῖ ἀπλούστατα ΑΠΑΤΗ καί ΞΕΓΕΛΑΣΜΑ τοῦ λαοῦ. Θά πεῖ, ἐξέυρεσι, «δολώματος» γιὰ τό ψάρεμα τῶν ἀφελῶν. Καί δυστυχῶς, ἀρκετοὶ τέτοιοι ἀφελεῖς καί ἀνόητοι βρέθηκαν ἀναμεταξύ σας καί γελάστηκαν ἀπὸ τό δόλωμα τοῦ Μάρκου: Τό «δόλωμα» ὅτι ἔπρεπε νά πολεμήσετε γιὰ τὴ Δημοκρατία. [...]

Τό ΚΚΕ πού σας παρέσυρε σ' ἓναν ἐξολοθρευτικὸ ἀγῶνα, εἶναι ἓνα κόμμα πού γιὰ νά πραγματοποιήσει τοὺς σκοποὺς του δὲ διατάζει νά χρησιμοποιήσει ἀκόμη καί τὰ πιά ἄτμα, τὰ πιά σατανικά, τὰ πιά ἀπάνθρωπα μέσα. Κι ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ σκοποὶ του εἶναι ΟΛΘΕΡΙΟΙ, ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ, ΑΠΑΝΘΡΩΠΟΙ, συνεπῶς ἄτμα, σατανικά, ἀπάνθρωπα εἶναι καί τὰ μέσα πού χρησιμοποιεῖ.

Παραπλανημένοι Ἕλληνες, δέν ἀντιληφθήκατε ἀκόμα σέ τίνων τὰ χέρια ἔχετε πέσει; Δέν αἰσθάνεσθε τό πυρὸ χνῶτο τῶν σατανάδων πού σᾶς περιτριγυρίζουν μέ συκοφαντίες καί ψέμματα, καί σᾶς ἐξαπολύουν στό ἔγκλημα καί τὴν καταστροφή;¹⁸

17. Στίς πιά προωθημένες καί εὐέλκτες — ἀλλὰ καί συγκριτικὰ σπανιότερες — ἐκδοχές τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς, δέν τονίζεται μόνο ἡ σατανικὴ πανουργία καί παραπλανητικὴ ἱκανότητα τῶν κομμουνιστῶν ἡγετῶν, ἀλλὰ, ταυτόχρονα, ἀναγνωρίζονται καί τὰ ἐγγενῆ, ἔθνικα κίνητρα τῶν παραπλανηθέντων, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι προσχωρώντας στό ΕΑΜ ἀγωνίζονται γιὰ τό καλὸ τῆς πατρίδας.

18. Α. Καραντώνης, «Γιατί δέν πρόκειται νά νικήσετε», Σκαπανεύς, τχ. 15 (Μάρτιος 1949), σ. 35.

Ἐπίσης, οἱ «ἀνανήψαντες» ὀπλίτες τοῦ Β' Τάγματος, Ζοάννος καὶ Σαρρῆς, ἐξηγοῦν ὡς ἐξῆς τὸ παράδοξο φαινόμενο τῆς διαδόσης τοῦ κομμουνισμοῦ:

Ἄν ζῆ, εἰσέτι καὶ διατηρεῖται ὁ κομμουνισμὸς στὶς χῶρες τοῦ Σλαβικοῦ Παραπετάσματος, αὐτὸ γίνεται διότι εἶναι ὁ μόνος τόπος γιὰ γόνιμη ἀνάπτυξη ψέμματος, γιατί ὅλη ἡ θεωρία καὶ τὰ ἰδεολογικά κατασκευάσματα τοῦ Κομμουνισμοῦ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ψέμμα δοσμένο στὴν κατάλληλη στιγμή, ἀπὸ τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο καὶ στὴν ἀναλογούσα δόση δι' ἕκαστον θῆμα. [...]

Πῶς συμβαίνει, ἓνα μέρος τῆς Νεολαίας μας, νὰ πηγαίνει μέ τοὺς Κομμουνιστάς, νὰ διώχεται γιὰ τὸν Κομμουνισμό καὶ νὰ καυχᾶται ὅτι ὑποφέρει γι' αὐτόν; Πῶς συμβαίνει, ἐλεύθεροι Ἕλληνες, νὰ προτιμοῦν τὴν ἐξορία, τὴ φυλάκιση, τὸ διωγμὸ, παρά νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν ἀντεθνικὸ χαρακτῆρα τοῦ Κομμουνισμοῦ, τὴν ἴδια ὄχι, τὴν ἀλήθεια; [...]

Τὰ αἷτια τῆς ἐξωφρενικῆς αὐτῆς καὶ τραγικῆς καταστάσεως, εἶναι πολλά, στό βάθος ὅμως τοῦ δράματος, βρίσκεται ἓνα καὶ βασικό: «ΤΟ ΨΕΜΜΑ» τοῦ Κομμουνισμοῦ.

Τὸ ψέμμα, τὸ ἔντεχνα δοσμένο, πού ἔρριξε στὴν πλάνη ἓνα κομμάτι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ...¹⁹

Τέλος, στὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ κινεῖται καὶ ὁ σύμβουλος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, ἐκπρόσωπός του στὸν «Ἐθνικὸ Συναγερμὸ», Πότης Κολλιτσιδάς, στὶς ὁμιλίες του στὴ Μακρόνησο:

Πῶς εἶναι δυνατόν μετὰ τὸ πέσιμον τῆς λεοντῆς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς αἰμοδιψοῦς ψυχῆς τοῦ Κομμουνιστικοῦ τέρατος νὰ ὑπάρχουν ὄχι Ἕλληνες, ἄνθρωποι ἀπλῶς νὰ τὸν ἀκολουθοῦν; Ὅσον καὶ ἂν ἡ θύελλα τοῦ παγκοσμίου τυφῶνος ἐσάρωσε τὸ πᾶν, κατέβασε τὴν στάθμην τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἔφθειρε τὰς συνειδήσεις, ὅσο καὶ ἐάν τὸν αἰῶνα μας τὸν διακρίνει ἡ σύγκρισις τῶν ἰδεῶν, δέν μπορῶ νὰ ἐνοήσω ποῖον εἶναι τὸ θέλητρον πού φέρει μέσα του ὁ Κομμουνισμὸς, ὥστε νὰ σύρη πίσω του ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς των, τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς των θέσεως ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐχθροὶ του. Γιὰ μένα τίποτε ἄλλο παρά τὰ ἀπατηλά του συνθήμα-

19. Ζοάννος - Σαρρῆς, *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴ Μακρόνησο*, ὁ.π., σ. 14. Ἡ σελίδα 14 καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ κεφ. II, «Ψέμα», ἐνῶ στὴν (ἀπέναντι) σελίδα 15 ἀρχίζει τὸ κεφ. III μέ τίτλο «Ἀλήθεια», ὅπου ἀναπτύσσεται «τὸ μεγαλειώδες ἔργο πού συντελέσθηκε καὶ συντελεῖται στὸ Β' ΕΤΟ».

τα, τό ψεύδος καί ἡ ἀπάτη πού μετέρχεται, ἀλλά καί πρό παντός ἡ ἀγνοια καί ἡ πόρωσις πού βασιλεύει εἰς τοὺς μυημένους εἰς αὐτόν.²⁰

β) Ὁ κομμουνισμός ὡς μεταδοτικὴ ἀσθένεια

Σέ ἓνα γενικότερο ἐπίπεδο, ἐμφανίζεται μιὰ πιό θεωρητικὴ ἐξήγησι, συμπληρώνοντας τὴν ἐρμηνευτικὴ γραμμὴ τῆς «παραπλάνησις»: ὁ κομμουνισμός περιγράφεται ὡς ἓνα μικρόβιο, μιὰ φοβερὴ ἀσθένεια, ἡ ὁποία προσβάλλει τὸν ὑγιή ὄργανισμό:

Ἡ κομμουνιστικὴ βιοθεωρία μὲ τὰ ρήματά τῆς καί τὰ παραγγέλματά τῆς τὰ ἀντιφατικά, ἐπειδὴ διδάσκει —γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ τῆς— ὅτι τὸ ἄτομο πρέπει νὰ πάρῃ ὅπωςδὴποτε ἐχθρική, στάσι, ἀπέναντι στοῦ συνάνθρωπό του γιὰ νὰ τοῦ ἐπιβληθῇ, γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς εἶναι τὸ ψυχικὸ μικρόβιο, εἶναι ὁ διηθητὸς ἴος πού εἰσέδουσε ὑποῦλα στοῦ ὀρσοτέρου πνευματικὸ λυβᾶδι τοῦ Ἑλλήνα καί κρυφοδοσκοῦσε τὴ ζωογόνα πνευματικὴ δύναμι τοῦ ἀτυχοῦς θύματος, μέχρις ὅτου ἡ ψυχὴ τοῦ λαχνασιασμένου καί παράλυτου, ἔπαθε ἀδιεπαμίνωσι, καί ἡ δέχτηκε νὰ φύγῃ στοῦ βουνοῦ κυνηγώντας ἓνα ἴσκιον πού ὁ πυρετὸς τῆς ἀρρώστειας δημιούργησε ἡ κρύφτηκε στὶς πόλεις καί γύρισε —συντροφία πάντα μὲ τὸ φόβον καί τὴν ἀγωνία γιὰ τὴν παρανομία του— στὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια καί τὰ ἀνίμια δωμάτια ἡ συνελήφθη καί δικάσθη καί σύρθη στὴ φυλακὴ καί στὴν ἐξορία γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος ἀπὸ ἓνα ἀρρωστημένο καί μολυσμένο ὄργανισμό.²¹

Ὁ λόγος πού ἀναπτύσσεται δὲν περιορίζεται στὶς παρομοιώσεις ἡ στὴν ἀντίληψιν τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς ψυχικοῦ καί κοινωνικοῦ νοσήματος. Σέ πολλές περιπτώσεις, ὁ κομμουνισμός ἀποτελεῖ συνολικὰ μιὰ ἀρρώστια καί περιγράφεται μὲ καθαρὰ ἱατρικοὺς-βιολογικοὺς ὄρους:

Τὸ ξερονήσι μετεβλήθη εἰς σανατόριον εἰδικῆς φύσεως. Ποῖος μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ὁ κομμουνισμός δὲν εἶναι μιὰ φθίσις, μιὰ λοιμώδης νόσος, ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς νοσοῦντας καί διὰ τοὺς ἄλλους.²²

20. Π. Κολλιτσιδάς, Ἐπὶ τὸν ἐθνικὸν συναγεράμνον, ὁ.π., σσ. 6-7.

21. Ἀθ. Πλάκας, «Μιὰ νέα ὑπέροχη ἀποστολὴ γιὰ τὴ Μακρόνησον. Πρότυπον Κέντρον Διαπαιδαγωγικῆς Ἀντλήσιον», Σκαπανεύς, τχ. 4 (Αὐγουστος 1949), σ. 20.

22. Ἄρθρον τοῦ Β. Τσιμακίη, στὴν ἐφημ. τοῦ Ἀ' Τάγματος Σκαπανέων Ἀναμόρφωσις, φ. 3, 5 Ἰουνίου 1948, ὅπως τὴν παραθέτει ὁ Ν. Μάργαρις, Ἱστορία, ὁ.π., τ. Β', σ. 219.

Ἡ ἀρρώστεια τοῦ κομμουνισμοῦ ἄρχισε κιόλας νά ἐτοιμάζῃ γιά τήν αὐριανή κοινωνία ἰδιόμορφους τύπους, ἐκτρώματα ἐγκληματικά, ἀναίσθητους, ἀδιάντροπους, ἀνώμαλους καί νευρωτικούς ἀνθρώπους. [...]

Καιμιά ἀμφιβολία ὅτι τό ἔθνος περνᾷ ὄρες κρίσιμες. Καιμιά ἀπελπισία ὅμως δέν μπορεῖ νά μᾶς καταλάβῃ. Αὐτό τό ἔθνος πού ἀναστήθηκε ἀπ' τά ἔρειπια καί ἐξευτέλισε τούς νέους ἐπιβουλευτές τῆς λευτεριάς του, μέ τήν ἐφτάψυχη ἰδιοσυγκρασία του καί τήν ἀναγεννητική του ὁρμή, ΕἶΝΑΙ ΣΕ ΘΕΣΗ νά δημιουργήσῃ, στόν ὄργανισμό του μόνο του — μέ μικρή προσπάθεια — τά ἀντισώματα πού θά ἐξουδετερώσουν τόν κίνδυνο.²³

Καί τά δύο ἐρμηνευτικά σχήματα, τῆς «παραπλάνησης» καί τῆς «κομμουνιστικῆς νόσου», τίθενται γενικά, ἔχοντας γενική ἐφαρμογή. Ὄταν, ὅμως, ἐξειδικεύονται στήν Κατοχή, τότε οἱ κακουχίες καί οἱ δυστυχίες τῶν χρόνων αὐτῶν παίζουν τό ρόλο τους, δημιουργώντας τό κατάλληλο ὑπέδαφος γιά τή διάδοση τοῦ κομμουνισμοῦ, καθῶς ὁδηγοῦν στήν ἐξασθένιση τοῦ σώματος τῆς πατρίδας.

Ἄξιζει νά σημειωθεῖ, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἐρμηνεία τῆς διάδοσης τοῦ κομμουνισμοῦ καί τήν πολεμική ἐναντίον του, ἡ πλήρης σχεδόν ἀπουσία ἐπιχειρημάτων τά ὁποῖα νά ἐδράζονται στήν πραγματικότητα, ἡ συστηματική ἀποφυγή ἀναφορᾶς στίς ὑπαρκτές κοινωνικές συνθήκες. Ἡ ὅποια χρήση στοιχείων, γεγονότων καί ἐπιχειρημάτων πού ἀντλοῦνται ἀπό τήν πραγματικότητα, παραδείγματος χάριν, ὅταν ὑπάρχουν ἀναφορές στίς «κακουργίες» ἢ τά «ἐγκλήματα τῶν συμμοριτῶν», γίνεται μέ τέτοιον τρόπο πού συνιστᾷ, τελικά, φυγή ἀπό αὐτή: ὁ «κακός δράκος» συμμορίτης πού ἀρπάζει τά παιδιά καί καταστρέφει τά σπίτια, ὁ τυφλωμένος ἀπό τό μῖσος κακοῦργος. Ἔτσι καί οἱ λίγες ἀναφορές στή Σοβιετική Ἑνωσῆ καί τίς ἄλλες χῶρες τοῦ «Παραπετάσματος» δέν ὑπερβαίνουν τά ὅρια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ, ἀλλά ἐξαντλοῦνται στήν τερατολογικῶς τύπου ἐξιστόρηση τῶν ἐγκλημάτων τοῦ Στάλιν καί τῶν «δεινῶν» πού λαμβάνουν χώρα στούς μακρινούς αὐτούς τόπους.

Χαρακτηριστικές εἶναι καί οἱ ὁμολογίες τῶν «ἀνανηψάντων», στίς ὁποῖες ἡ προσχώρηση στόν κομμουνισμό περιγράφεται μέ ὄρους ἠθικούς (δολιότητα-ἀφέλεια), ψυχολογικούς (τραῦμα στή μητέρα Πατρίδα) καί σχεδόν παραμυθολογικούς. Ἐνας «ἀνανήψας» ὀπλίτης, στήν ὁμιλία του,

23. Γ. Πανταζής, «Ἐνας κίνδυνος» (στή στήλη «Κοινωνιολογικές ἀπόψεις»), Σκαπανεύς, τχ. 4 (Αὔγουστος 1949), σ. 6.

μετά από την παράσταση του θεατρικού έργου *Ἡ Μπόρα*,²⁴ πού ἀνεβαίνει στό θέατρο τοῦ Β' Τάγματος, στίς 30 Ὀκτωβρίου 1949, καταλήγει στό ἐξῆς ἐπιμύθιο-ἐρμηνεία τοῦ ἔργου:

Εἴμαστε οἱ τζουτζέδες, πού ἡ μάγισσα ἢ κακιά —ὁ κομμουνισμός— μᾶς ἔκλεψε τίς καρδιές μας, κοιμίζοντάς μας μέ τά ὠραία συνθήματά της καί πού μᾶς ἔβαλε νά χαλάσουμε τό ὠραῖο περιβόλι μας —τὴν Πατρίδα— γιὰ νά βροῦμε τόν ἀνύπαρκτο θησαυρό, τὴν καλύτερη ζωή!

Ὅμως, μᾶς ἀπόμεινε ὁ Ἥλιος τῆς Γαλάζιας Πατρίδας μας, κι αὐτός μᾶς φωτίζει γιὰ νά ξαναφτιάξουμε τό περιβόλι μας, νά ὑψώσουμε νέα δένδρα, νά στηλώσουμε τίς καλύτερες μας καί νά ξαναγίνουμε χαρούμενοι, γεμάτοι ἀγάπη καί γιὰ ὅλους τοὺς δικούς μας καί πάνω ἀπ' ὅλα γιὰ τὴ μεγάλη καί ἐνδοξη Πατρίδα μας. [...] Ἡ καινούργια ζωή μας, δέν θάβγῃ ἀπὸ τό αἷμα... δέν θάναι κόκκινη... Θάναι γαλάζια σάν τὴν Πατρίδα μας ... σάν τὴν χαρά ... γεμάτη, εὐγένεια, καλωσύνη, ... ἀνθρωπιά.²⁵

Ὁ ρόλος τῆς «ἀναμόρφωσης» καί τῆς ἀποστολῆς τῆς Μακρονήσου

Ἡ ἐξήγησι τοῦ ρόλου τῆς «ἀναμόρφωσης» καί τῆς ἀποστολῆς τῆς Μακρονήσου —μία ἀπὸ τίς βασικότερες μέριμνες τῆς ἴδιας τῆς «ἀναμορφωτικῆς διδασκαλίας»— ἔρχεται ὡς συνέχεια τῶν προηγουμένων. Τόσο ἡ «παραπλάνησι» τῶν ὀπλιτῶν ὅσο καί ἡ «προσβολή» τους ἀπὸ τόν κομμουνιστικό ἴο, σέ διαφορετικὰ ἐπίπεδα, ἀποτελοῦν τὴ βάση, δημιουργοῦν τὴν κατάλληλη ὑποδοχή, πάνω στὴν ὁποία θά θεμελιωθεῖ ἡ ἰδέα τῆς «ἀναμόρφωσης», τῆς «ἀνάνηψης».²⁶ Ἡ λογικὴ διαδοχή, ἀπὸ τὴν ἐξήγησι τοῦ

24. *Ἡ Μπόρα* εἶναι ἔργο τῶν Κωστῆ Βελμύρα [=Κ. Βελιμέζης], Αἰμίλιου Βελιμέζη καί Θεόδωρου Βελιμέζη. «Τὸ ἔργο μολονότι γραμμένο ἀπὸ τό 1928 —βραβεύθηκε τό 1938 ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία καί βγήκε καί σέ βιβλίον— εἶναι, μπορεῖ νά πει κανεὶς, κομμένο καί ραμμένο γιὰ τὴ Μακρονήσο. Σαρῶς ἀντικομμουνιστικό οἶδε ἀδράν τὴν εἰκόνα τοῦ εἶδους τῶν παντοειδῶν “ἐλευθεριῶν” πού ἐπικρατοῦν εἰς τὰ κομμουνιστικά κράτη». Βλ. Ζοάννος -Σαρρῆς, *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴ Μακρονήσο*, ὁ.π., σ. 72.

25. Αὐτόθι, σ. 27.

26. Ἐς σημειθεῖ ἡ ἱατρικὴ χρῆσι καί σημασία τῆς λέξης «ἀνάνηψι» καθ' ἑαυτῆς, πού μέ ὅλα τὰ παράγωγά της (ἀνανήψιας, ἀνανηψτικός) χρησιμοποιεῖται μέ εἰδική σημασία («ἐπάνοδος ἐκ τῆς γενικῆς ἀναισθησίας ἢ ἀπὸ τό κῆμα, ἀποκατάστασι, τῆς συνείδη-

κομμουνισμού με αυτούς τους όρους μέχρι τή θεμελίωσι, τῆς «ἀναμόρφωσης», είναι, από τό σημείο αὐτό καί πέρα, ἀπλή:

Πρῶτον, ἀφοῦ ὁ κομμουνισμός συνιστᾶ ἓνα ψέμα, μιά ἀπατηλή, θεωρία, τό ὄλο ζήτημα, γιά τήν ἐπαναφορά τῶν πλανηθέντων στόν ὀρθό ὁρόμο, ἐγκτεται στήν κατάλληλη διαφώτισή τους, στήν ἀποκάλυψη τοῦ ψέματος. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί ἡ Μακρόνησος ἀποτελεῖ ἓνα μεγάλο σχολεῖο, ἓνα πρότυπο ἐκπαιδευτήριο. Καί ἐπειδή ἓνα ψέμα εὐκόλα καταρρέει, γι' αὐτό μπορεῖ νά ἔχει τέτοια ἀξιόλογα ἀποτελέσματα ἡ ἐθνική διδασκαλία.

Δεύτερον, ἀκριβῶς ἐπειδή ἔχει προσβάλει τόν ὄργανισμό ὁ ἴος τοῦ κομμουνισμού, ἀπαιτεῖται θεραπεία. Τό παιδευτικό ἔργο τῆς Μακρόνησου ἀποτελεῖ τό ἀντίδοτο μέ τό ὅποιο ὁ Ἕλληνας ξαναβρίσκει τήν υγεία του, τόν ἀληθινό του ἑαυτό. Τό ἔργο τῆς Μακρόνησου περιγράφεται ἔτσι, συχνά, ὡς ψυχοθεραπευτική ἢ καί ἰατρική διαδικασία:

Ἀπό τότε πού ὁ σπανός τοῦτος τόπος μεταβλήθηκε σέ πνευματικό ἐργαστήριο, σέ ἠθικοεθνικό καί ψυχικό θεραπευτήριο, πολλές ἐπεχειρήσε ἐγχειρήσεις μέ λαμπρά ἀποτελέσματα. Τά πνευματικά χειρουργικά του ἐργαλεῖα ἀνώδυνα ξεδιπλώνουν τίς παραγμένες καί ἀρρωστημένες περιοχές ὁλοκλήρου τοῦ ψυχικοῦ συγκροτήματος καί ἀνακαλύπτουν το καρκίνομα.

Οἱ νέοι μας τρόφομοι μόλις ἀποβιβάστηκαν στή Μακρόνησο, παρουσίαζαν ὄλα τά συμπτώματα τῆς ἠθικῆς ἀρρώστειας πού ἐπιδημεῖ στόν τόπο μας. Τό μάτι τους ἦταν ἄγριο, ἡ μορφή τους κατσουφιασμένη, ἓνα πάθος καί μιά ὑπόψια φανερωνότανε σέ κάθε τους ἐνέργεια, σέ κάθε τους λόγο καί σέ κάθε τους κίνησι. Δέν δυσκολευτήκαμε νά κάνουμε τή διάγνωσι. Ἐπρόκειτο καί ἐδῶ γιά μιά ἀρρωστημένη, ψυχική, κατάστασι. Τούς ἀγκαλιάσαμε χωρίς νά ἔχουμε φόβο νά μολυνθῶμε. Ὅσοι πέρασαν ἀπ' τή Μακρόνησο ἔπαθαν πιά ἀνοσία ἀπό τό εἰδικό ἐμβόλιο πού ἔκαναν καί ἀπό τά ἀντισώματα πού ἔχει δημιουργήσει ὁ ὄργανισμός τους...²⁷

Στό Γ' Τάγμα [ὁ Σκαπανέας] βρῆκε τόν ἑαυτό του, τόν χαμένο μέσα στόν κομμουνιστικό βουρκο ἑαυτό του. Γιάτρεψε τήν ἀρρωστημένη, του ψυχή βγάζοντάς της τό κόκκινο δηλητήριο. Ἀποτοξίνωσε τόν ὄργανισμό του καί τόν ἔκαμε εὐχάριστα νά δέχεται τίς τονωτικές ἐθνικές ἐνέσεις. Ἡ θεραπεία ἔφτασε στό τέλος.²⁸

της καί τῶν ἄλλων ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν) στή φαρμακολογία καί τήν ἰατρική.

27. Αθ. Πλάκας, «Πρότυπον Κέντρον Διαπαιδαγωγήσεως Ἀηλιέων», ὁ.π., σ. 20.

28. Μ. Δόγκας, Σκαπανεύς, τχ. 1(28 Ὀκτωβρίου 1947), σ. 12.

Συνήθως, τό αναμορφωτικό έργο τής Μακρονήσου έμφανίζεται νά συνδυάζει άρμονικά τή διαφωτιστική-μορφωτική μέ τήν ψυχική-θεραπευτική λειτουργία. Έτσι, ή εικόνα τής Μακρονήσου ώς Μεγάλου Σχολείου, έθνικου εκπαιδευτηρίου κλπ. —πού επαναλαμβάνεται κατά κόρον στις δηλώσεις τών επιστήμων οι όποιοι επισκέπτονται τό νησί και δεσπόζει σέ όλο τόν κρατικό προπαγανδιστικό λόγο— έμπεριέχει και τίς δύο συνιστώσες:

[...] Νά μάθι όλος ό κόσμος, πρό παντός ό ξένος, τί πραγματικά κρύβει μέσα τής ή Μακρονήσος. Πώς δέν είναι άλλο τί παρά ένα μεγάλο αναμορφωτικό σχολείο, ένα εργαστήριο πού ξαναφτιάχνονται οι χαλασμένες ψυχές τής παραστρατημένης νεότητος.

[...] Είς τά παραστρατημένα αυτά παιδιά τής Ελλάδος έχθη φώς, πολύ φώς, όπως έλεγε ό Γκαίτε για νά ανάψι, χωρίς νά σβήσι, ποτέ ή έθνική φλόγα. Έχρειάσθηκε μέθοδος, σύστημα, ψυχγωγία, συνεχής και αδιάκοπος διαφώτισις. Ένας σπουδαίος αξιωματικός, ό διεθυντής του Τάγματος κ. Βασιλόπουλος πού κρατάει ένα μυστικό αληθινής σαγήνης, βαθύς ανατόμος τής ψυχής του στρατιώτου, γεμάτος στοργή και καλωσύνη, μέ αντίληψιν του φιλοτίμου του Έλληνος, έδούλεψε και δουλεύει βοηθούμενος από ακούραστους αξιωματικούς [...] ως και τήν έλεκτική εφημερίδα του Τάγματος «Αναμόρφωσις», ακούραστα νά δημιουργήσι, νά πλάσι, νά ξαναζωντανέψι, νά ανανεώσι, νά φτιάσι, χαλασμένες ψυχές.²⁹

Χαρακτηριστικά του αναμορφωτικού λόγου: ένας λόγος άρνητικός

Συνοψίζοντας, μπορούμε, στό σημείο αυτό, νά προβοΰμε σέ όρισμένες παρατηρήσεις σχετικά μέ τά βασικά χαρακτηριστικά του αναμορφωτικού λόγου:

Πρώτο στοιχείο, ό πολεμικός του χαρακτήρας. Πρόκειται για λόγο έντονα πολωμένο, μανιχαϊκό. Οργανώνεται πάνω σέ συνεχή αντιθετικά δίπολα: Έμεις ↔ Οί έχθροί, Οί έθνικές δυνάμεις ↔ Οί προδότες, Οί δυνάμεις του καλού ↔ Οί δυνάμεις του σκότους κ.ο.κ. Είναι χαρακτηριστική ή άπουσία ένδιαμέσων.

29. Άρθρο του Π. Κολλιτσιδά στην έφ. 'Αναμόρφωσις, σ. 1(20 Μαΐου 1948), όπως τό παραθέτει ό Ν. Μάργαρης, 'Ιστορία, ό.π., τ. Β', σ. 97.

Δεύτερον, ο λόγος αυτός συγκροτείται με αρνητικό τρόπο. Μιά συγκεκριμένη μέτρηση λέξεων, φράσεων και θεμάτων, με βάση τη θετική ή αρνητική σήμανσή τους, δείχνει τη συντριπτική υπεροχή των δεύτερων. Υπάρχει ένας κεντρικός αντίπαλος, ένας κεντρικός στόχος: οί κομμουνιστές και ο κομμουνισμός, και πάνω σε αυτό τον καμβά, αντιθετικά, συγκροτείται ο αναμορφωτικός λόγος.

Τρίτον, πρόκειται για λόγο στερεοτυπικό, φτωχό και αρκετά ομογενοποιημένο. Έχουμε τη μόνιμη επανάληψη ορισμένων βασικών μοτίβων και θεμάτων (όπως αυτά τα όποια προαναφέρθηκαν, παραδείγματος χάριν, τα έγκληματα του κομμουνισμού, τα κλέη της ελληνικής φυλής, ή αποστολή της Μακρονήσου), τα όποια και ανακυκλώνονται. Τα μοτίβα αυτά αποτελούν έναν κεντρικό πυρήνα, στον όποιο και κινείται, αναπτύσσοντας και εξειδικεύοντας τον, με μικρές διαφοροποιήσεις, το σύνολο των ημερήσιων διαταγών, των διαγγελμάτων, των πανηγυρικών, των όμιλων ή των άρθρων.

Τέταρτον, πρόκειται για λόγο θυμικό, συναισθηματικό, με έντονη συγκινησιακή φόρτιση, όπως αποδεικνύεται και από μία γραμματική ανάλυσή του, με τον πλούτο επιθέτων, ήθικων και αξιολογικών έννοιων. Με αυτή την έννοια μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε ως λόγο ο όποιος φορτίζει συναισθηματικά και περιχαρακώνει, πού υψώνει τείχη, πού τρομοκρατεί. Άς σημειωθούν εδώ οι όροι με τους όποιους περιγράφεται ή προσχώρησε στον κομμουνισμό (προδοσία κατά της πατρίδας, πληγές στο σώμα της μητέρας Πατρίδας) και στη συνέχεια ή «άνανηψη» (έπιστροφή στη μητρική άγκυλη).

Δέν θα επμείνουμε συνολικά στά χαρακτηριστικά αυτά: εξηγούνται αφ' ενός από την ίδια τη φύση, τό χαρακτήρα και τό στόχο των κειμένων, καθώς είναι δεδομένα σχεδόν για κάθε κείμενο πολεμικής και, αφ' έτέρου, επιβάλλονται από τη συγκυρία του Έμφυλίου. Άν σε κάποιο σημείο χρειάζεται να σταθούμε, αυτό είναι ή αρνητική οργάνωση του λόγου, μία πού δέν εξηγείται αποκλειστικά από τον πολεμικό χαρακτήρα του, αλλά μās παραπέμπει σε γενικότερα ζητήματα, όπως ή έντονη αδυναμία των κυρίαρχων τάξεων να άρθρώσουν έναν δικό τους θετικό λόγο, να κατακτήσουν την ιδεολογική ήγεμονία.³⁰ Ο αντικομμουνισμός γίνεται όχι άπλως ή κυρίαρχη, αλλά ή μόνη, εν τέλει, συνεκτική ιδεολογική αξία.

30. Βλ. σχετικά Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του έμφυλίου πολέμου», ό.π., σ. 33-37· επίσης, Κ. Δοξιάδης, «Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Έλλάδα», Λεβιάθαν, 13(1993), κυρίως σ. 125 κ.έ.

Ἀναμορφωτικός καί ἀντικομμουνιστικός λόγος

Γιά νά φωτιστοῦν καί νά γίνουν κατανοητοί οἱ μηχανισμοὶ παραγωγῆς τοῦ ἀναμορφωτικοῦ λόγου, οἱ προϋποθέσεις ὑπὸ τίς ὁποῖες διαμορφώνεται, τὸ γενικότερο πλαίσιο στό ὁποῖο ἐντάσσεται, τὰ πολιτικά καί ἰδεολογικά συμ-
φραζόμενά του, εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸ γῶρο τῆς Μακρο-
νήσου. Ὅχι μόνο ἐπειδὴ, ὅπως ἔδη ἀναφέρθηκε, ὁ ἀναμορφωτικός λόγος
ἔχει πολὺ εὐρύτερη, σημασία καί ἀπύχιστη, ἐπειδὴ οἱ ἀποδέκτες τοῦ πρέπει
νά ἀναζητηθοῦν καί ἐκτός Μακρονήσου· ἀλλὰ, κυρίως, ἐπειδὴ ὁ ἀναμορ-
φωτικός λόγος δέν ἀποτελεῖ πρωτότυπη, ἢ αὐτόνομη, δημιουργία, δέν γενᾶ-
ται στό περιβάλλον τοῦ συγκεκριμένου στρατοπέδου.

Ἔτσι, ὁ ἀναμορφωτικός λόγος πρέπει νά ἐνταχθεῖ καί νά μελετηθεῖ
στό πλαίσιο τοῦ εὐρύτερου ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου, κυρίαρχου λόγου
τοῦ κράτους τὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ἐκκινώντας ἀπὸ τίς
βασικὲς ἀξίες καί ἀρχές τοῦ ἀναμορφωτικοῦ λόγου, μπορούμε νά ἀνιχνεύ-
σουμε τὴν παρουσία καί τὴ διαδρομὴ τους σέ ἄλλους χώρους, ἐντάσσο-
ντάς τες στό εὐρύτερο περιβάλλον τους καί διερευνώντας τίς πηγές τους.
Μποροῦμε, ἔτσι, νά μελετήσουμε πῶς ἀρθρώνεται ὁ ἀντικομμουνιστικός
λόγος σέ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Ταυτόχρονα, ἀπαραίτητη, εἶναι ἡ ἀναφορά
στό συνολικὸ κεφάλαιο τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ, στὴν ὄργανωσι, τῆς ἀντι-
κομμουνιστικῆς προπαγάνδας καί διαφώτισης.

Βασικὴ ἐπιδίωξη, καί κατευθυντήρια ὀπτική, σέ μιά τέτοια προσέγγι-
ση πρέπει νά ἀποτελέσει ἡ ἐνιαία μελέτη τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου,
στὶς ἐπὶ μέρους ἐκδοχές του, τίς δεκαετίες 1940-1960. Ὅλες οἱ ἐκδοχές,
βέβαια, δέν εἶναι ὁμοιόμορφες καί εἶναι ἀναγκαῖο, ἀσφαλῶς, νά διακρίνουμε
τὰ διαφορετικὰ εἶδη τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὅπως ἐπίσης καί τὴν ἐξέλιξή τους
στό χρόνο, τίς διαφοροποιήσεις καί τίς ἀναπροσαρμογές τῆς ρητορικῆς καί
τῆς τακτικῆς.³¹ Ὅμως, σέ ὅλες αὐτές τίς ἐκδοχές, ἀπὸ τίς ἀπλούστερες

31. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀντικομμουνιστικὴ ἐκδοτικὴ παραγωγή, —μιά πραγματικὴ
πλημμυρίδα φυλλαδίων, βιβλίων, περιοδικῶν καί πάσης φύσεως ἐντύπων στὶς δεκαε-
τίες τοῦ '50 καί τοῦ '60— μπορεί νά παρακολουθηθεῖ κανεὶς τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀντικομ-
μουνιστικῆς φιλολογίας, τίς διαφοροποιήσεις στό χρόνο καί στοὺς ἐπὶ μέρους τομείς καί
νά ὁδηγηθεῖ σέ μιά περιουσιολογία τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου. Ὁ κεντρικὸς πυρή-
νας τῆς ἀντικομμουνιστικῆς φιλολογίας φαίνεται νά παρουσιάζει ἀξιοσημείωτη, ἀντοχή,

μέχρι τις πλέον έκλεπτυσμένες — παραδείγματος χάριν, από τις εκδόσεις του ΓΕΣ μέχρι τα πολιτικά-ιδεολογικά δοκίμια του Κ. Τσάτσου ή του Κ. Δ. Γεωργούλη, από τις αγορεύσεις του Γ. Παπανδρέου στη Βουλή, μέχρι τα εκλαϊκευμένα αντικομμουνιστικά φυλλάδια— θά διαπιστώσουμε την ύπαρξη δύο κρίσιμων κοινών στοιχείων:

α) Υπάρχουν βασικοί κοινοί άξονες, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργα-

μέχρι τις αρχές τής δεκαετίας του 1970, ενώ οι διαφοροποιήσεις και προσαρμογές καθορίζονται από τό είδος και τους σκοπούς τής έκδοσης, όπως και από τις ανάγκες τής συγκυρίας. Ένα παράδειγμα:

Έχει επισημανθεί (βλ., λόγου χάριν, Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση», ό.π., σ. 34) ότι οι επιθέσεις κατά του κομμουνισμού στον μεταπολεμικό έλληνικό αντικομμουνισμό δέν βασίζονται στη συγκεκριμένη κριτική των σοβιετικών καθεστώτων. Μία πρώτη, όμως, καταγραφή τής αντικομμουνιστικής φιλολογίας, χωρίς νά άναιρεί συνολικά τήν παρατήρηση αυτή, ύποδεικνύει τή μεγαλύτερη συνθετότητα του προβλήματος, τήν ανάγκη περιοδολόγησής και χρονικού έντοπισμού.

Ο κύριος τόνος, πράγματι, ειδικά μέχρι τά μέσα τής δεκαετίας του 1950, δέν δίνεται από τήν κριτική των καθεστώτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού»: βασικοί άξονες είναι τά έγκλήματα των κομμουνιστών και ή απόδειξη, του ότι οι «Έλληνες κομμουνιστές αποτελούν τυφλά όργανα των Σλάβων. Όμως, ήδη από τήν περίοδο αυτή, ή άναφορά στη Σοβιετική Ένωση και τις άλλες «Λαϊκές Δημοκρατίες», άν και δευτερεύουσα, δέν είναι άγνωστη. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί τό «μηνιαίο διαφωτιστικό περιοδικό» Πίσω από τό Παραπέτασμα (α΄ τεύχος Ιούnius 1951), πού είναι αφιερωμένο αποκλειστικά στην αποκάλυψη των σοβιετικών καθεστώτων, άντλώντας προφανώς από άνάλογες ευρωπαϊκές ή άμερικανικές εκδόσεις.

Η σταδιακή απομάκρυνση από τον Έμφύλιο επιβάλλει, όλο και έντονότερα, τήν ανάγκη, για άναζήτηση επιχειρημάτων και σε άλλα πεδία, εκτός αυτού των «έγκλημάτων του συμμοριτισμού». Ταυτόχρονα, είναι τά γεγονότα στις ίδιες τις χώρες του «Παραπέτασματος» πού επιβάλλουν τήν εξέλιξη αυτή. Τό 1956 αποτελεί έτος-όρόσημο, άφού πραγματοποιείται τό περίφημο 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ: τήν ίδια χρονιά λαμβάνει χώρα και καταστέλλεται βίαια ή λαϊκή εξέγερση στην Ούγγαρία, γεγονός πού προσφέρει άφθονο υλικό στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στα καθ' ήμάς, τό πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα του βασιλιά Παύλου, τό 1957, είναι αφιερωμένο κατά κύριο λόγο στα γεγονότα τής Ούγγαρίας. Έτσι, στην Ελλάδα, μετά τά μέσα τής δεκαετίας του 1950 και κατά τή διάρκεια τής δεκαετίας του 1960 αναπτύσσεται ένας πιο ρεαλιστικός και συγκεκριμένος αντικομμουνισμός, με άναφορές στα σοβιετικά καθεστώτα. Τό 1959 επανεκδίδεται τό περιοδικό Πίσω από τό Παραπέτασμα με παρόμοιο περιεχόμενο και τον καινούργιο τίτλο, Ο άγών των ιδεών. Η Σοβιετολογία του Γ. Γεωργαλά, τά έτη 1960-1964, αποτελεί μία προσπάθεια επιστημονικής συγκρότησης αντικομμουνιστικού λόγου, και ειδικότερα τής κριτικής των κομμουνιστικών καθεστώτων.

σμένοι, οι ίδιες κεντρικές ιδέες στην ανάπτυξη, της επιχειρηματολογίας. Τέτοιοι είναι, λόγου χάριν, η φυλετική επιχειρηματολογία (ή έμφαση στη σημασία της φυλής), η ιδιαιτερότητα και ο ιστορικός προσρισμός του ελληνισμού, η υπεροχή της ιδέας στη μάχη ενάντια στην ύλη, η ταύτιση κομμουνισμού -σλαβισμού, ή έγγενής αντίθεση του ελληνισμού με το μαρξισμό και τον κομμουνισμό.

6) Συντείνουν όλα στον ίδιο σκοπό, στον υπέρ πάντων αγώνα που δίνει το έθνος εναντίον του κομμουνισμού. Η ύπαρξη αυτής της κοινότητας επιδιώξεων είναι ουσιώδης και είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη, καθώς οι συντάκτες όχι απλώς την αντιλαμβάνονται, αλλά αποτελεί συνειδητή επιδίωξή τους, βασικό κίνητρό τους, το οποίο εν πολλοίς καθορίζει το χαρακτήρα των διαθημάτων τους.

Σχετικά με την παραδοχή της συγκρότησης, μεταπολεμικά, ενός ενιαίου αντικομμουνιστικού λόγου, ο οποίος πολλές φορές οργανώνεται και διαχέεται βάσει οργανωμένου σχεδίου, ενώ στη συνέχεια υπάρχουν πολλά διακριτά επίπεδα διάδοσής του, χαρακτηριστικά είναι τα όσα, το 1952, διατυπώνει ένας από τους σημαντικότερους πνευματικούς ηγέτες του αντικομμουνισμού, ο Κωνσταντίνος Τσάτσος. Σέ ένα προγραμματικό, καταστατικό χαρακτήρα, κείμενο για την αντικομμουνιστική εκστρατεία, ο Κ. Τσάτσος, αφού διαπιστώσει τις ιδεολογικές ελλείψεις της εθνικοφρόνου παρατάξεως, καθορίζει το περιεχόμενο και τις μεθόδους της εθνικής διαφωτίσεως:

Πρέπει πρό παντός να εκπαιδευθούν όσοι θα ασκήσουν το έργο της διαφωτίσεως. Πρέπει να ξέρουν, αυτοί τουλάχιστον, γιατί είναι εθνικοφρονες. Και για να το ξέρουν, πρέπει να ξέρουν τι είναι Έθνος και ποιά ρόλο παίζει στην ιστορία γενικά και στη σύγχρονη εποχή, ειδικώτερα. Πρέπει να ξέρουν τι είναι Ελλάδα, τι είναι ελληνικό έθνος, τι έπετέλεσε και τι μπορεί να επιτελέσει, τι πρέπει να επιτελέσει, μέσα στην ιστορία, ποιά είναι η ιστορική του αποστολή. [...] Αυτός είναι ο πρώτος σταθμός του αγώνα: μιá θεμελίωση, φιλοσοφική και ιστορική του ελληνικού Έθνους και της αποστολής του. Αν σέ ένα ή δέκα ή σέ περισσότερα βιβλία θά διατυπωθή, αυτή ή θεμελίωση, μέ έναν ή μέ πολλούς τρόπους, αυτό δέν ενδιαφέρει. Ενδιαφέρει να υπάρχει μιá ενιαία συγκροτημένη θεωρητική θεμελίωση, που να είναι απαραίτητως κτήμα όλων των κορυφαίων αυτού του αγώνα.

Όστερα οι ίδιοι αυτοί θά στραφούν προς μιá τάξη κατώτερων παιδαγωγών και θά επιχειρήσουν να τους μεταδώσουν όσα σκλώνει ή συνθη-

σμένη ακαδημαϊκή μόρφωση. Θά γίνει μία πρώτου βαθμού εκλαϊκευση και θά διατυπωθῆ ἡ ἔθνική ἰδεολογία σέ μία σειρά ἀπό συστηματικές μελέτες πού, παρ' ὄλη τούς τήν ἀπλότητα, δέν θά ἔχουν χάσει τόν ἐπιστημονικό χαρακτήρα.

Αὐτοί τώρα οἱ κατώτεροι παιδαγωγοί, βοηθούμενοι ἀπό τούς ἀνώτερους, θά στραφούν πρὸς τόν μέσον ἄνθρωπο, τόν ἐπαγγελματία, τόν βιοτέχνη, τόν μορφωμένο ἐργάτη και θά τούς μεταδώσουν μιαν ἐκλαϊκευμένη μορφή τῶν δικῶν τους ἐγκολπίων. Θά γίνει ἔτσι μία δευτέρου βαθμοῦ ἐκλαϊκευση πέρα πιά ἀπό τόν ἐπιστημονικό λόγο. Καί σκόπιμο θά ἦταν νά ἀκολουθήσῃ και μία τρίτου βαθμοῦ ἐκλαϊκευση γιά τόν πολύ λαό. Μόνο ἔτσι κλιμακωτά μπορεῖ νά σχηματισθῆ τό περιεχόμενο μιᾶς ἀποτελεσματικῆς διαφώτισης. Χωρίς μία βασική ἐπιστημονική θεμελίωση οἱ ἐκλαϊκεύσεις δέν ἔχουν βάθος, δέν ἔχουν ἐπιστήριγμα, δέν ἔχουν ἐνότητα συνθημάτων. Χωρίς μία κλιμακωτή ἐκλαϊκευση τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας δέν ἀνταποκρινόμαστε στούς ποικίλους ἀναβαθμούς τῆς διανοητικότητας τοῦ λαοῦ. Καί ἀκόμα χωρίς αὐτήν τό πῆδημα ἀπό τήν καθ' αὐτό ἐπιστήμη στό λαϊκό φυλλάδιο εἶναι ἐπικίνδυνο. Λείπει ὁ συνεκτικός κρίκος τοῦ ἐνδιάμεσου ἀναβαθμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀσφαλίζει τήν ἰδεολογική και μορφολογική ἐνότητα τῆς διδασκαλίας πού θά παρασχεθῆ στό λαό.

Ἵστερα ἔρχονται οἱ ἐκλαϊκευτές τῶν διαφόρων ἀναβαθμῶν [...]. Ἐκεῖ παρουσιάζεται τό μεγαλύτερο κενό. [...] Αὐτήν τῆ δουλειά δέν εἶναι πιθανόν νά μᾶς τῆ δώσουν οἱ παιδαγωγοί τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ. Εἶναι δουλειά ἄλλων, πού ἡ πολιτεία θά ἐπεφόρτιζε μέ αὐτό τό ἔργο. [...] Χωρίς ὅμως μιᾶ συνειδητή ἐπέμβαση τῆς πολιτείας πού θά συντόνιζε, πού θά ἔδινε τά ὑλικά μέσα, αὐτό τό ἐκλαϊκευτικό ἔργο εἶναι ἀπραγματοποιήτο. Ἀλλά εἶπαμε ὅτι ἔλειψε ὁ νοῦς. Ἐλειψε ὁ νοῦς πρό παντός ἀπό τήν πολιτεία.³²

Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα ὅμως, ὅπως ἡ συστηματική και συνολική προσέγγιση τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ λόγου τῶν δεκαετιῶν 1940-1960, ἐκφεύγει, και μάλιστα κατά πολύ, ἀπό τά ὄρια και τίς δυνατότητες τοῦ παρόντος κεμένου. Θά σταθῶ, ὀλοκληρώνοντας, ἐν εἶδει παραδείγματος, σέ ἓνα μόνο ζήτημα,

32. Κ. Τσάτσος, Ἔθνος και κομμουνισμός, Ἀθήνα, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, 1952. Τό δοκίμιο συμπεριλαμβάνεται στή 6' ἐκδοσή τῆς συλλογῆς ἄρθρων Ἑλληνική πορεία. Πολιτικά δοκίμια, Ἀθήνα, Ἐστία, χ.χ. [=1967:], ἀπ' ὅπου και τό ἀπόσπασμα, σσ. 229-231. Ἡ ἔμφραση εἶναι πρόσθετη στό κεμένο.

τήν ταύτιση του αντιπάλου με την εξωτερική απειλή. Ζήτημα ασφαλώς πολύ μεγάλο, καθώς η ταύτιση αυτή αποτελεί άκρογωνιαίο λίθο της βασικής διχοτομίας που, για τουλάχιστον δύο δεκαετίες μετά τον Έμφυλο, διαπερνά την ελληνική κοινωνία: της διάκρισης μεταξύ εθνικοφρόνων και μη, μεταξύ «γνησίων Έλλήνων» και «μακισμάτων».³³ Την ανάπτυξη του θέματος, στο πλαίσιο του αναμορφωτικού λόγου, παρακολοθήσαμε εν συντομία προηγουμένως. Μιά πρώτη, και κατ' ανάγκην άτελή, εικόνα της διαδρομής, των ευρύτερων συμφραζόμενων του αναμορφωτικού λόγου και των έκδοχών του ενιαίου αντικομμουνιστικού λόγου θα λάβουμε μέσα από τά άποσπάσματα τριών διαφορετικών κεμένων που ακολουθούν: τό καθένα, από τή δική του όπτική, χρησιμοποιεί και στηρίζει τήν επιχειρηματολογία του στην αναγωγή, και ταύτιση, του κομμουνισμού με την ξένη επίβουλή.

α) Τό πρώτο άποσπασμα προέρχεται από τό διαστημότερο, ίσως, νομοθετικό κείμενο τής έποχής, τον αναγκαστικό νόμο 509 «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». "Ας σημειωθεί μόνο, συνοπτικά, ότι η ταύτιση του πολιτικού αντιπάλου με την εξωτερική απειλή, αποτελεί τή βασική παραδοχή ή όποία στηρίζει όλο τό κατασταλτικό νομοθετικό όπλο-στάσιο του έμφυλιακού και μετεμφυλιακού κράτους, που νομιμοποιεί τή δίωξη και τήν καταστολή: ή θέσπιση του άντεθνικού έγκλήματος,³⁴ οι καταδίκες για «άποσπασιν μέρους τής Έπικρατείας» βασίζονται και προϋποθέτουν τήν έξομίσση του έσωτερικού έχθρου με την εξωτερική απειλή, τήν ταύτιση του κομμουνισμού με τον παντλαβισμό. Με τή σειρά τής, ή θέσπιση του άντεθνικού έγκλήματος παγιώνει και δίνει ύλική ύπόσταση, στην ταύτιση του έσωτερικού έχθρου με την εξωτερική απειλή.³⁵

33. Ο πόλεμος των έτών 1946-1949 αναγνωρίστηκε ως έμφυλιος έπίσημα από τό ελληνικό κράτος μόλις τό 1989, ενώ είναι γνωστό ότι ό έπίσημος όρος, μέχρι τό 1974, ήταν «συμμοριτοπόλεμος» ή στην ήπιότερή του έκδοχή «άνταρτοπόλεμος»: αυτή καθ' έαυτή ή αναφορά στον όρο «έμφυλιος» παρέπεμπε στην ύπαρξη άριστερών φρονημάτων. Η ελληνική κυβέρνηση, άλλωστε, τον Δεκέμβριο του 1946 προσέφυγε στον ΟΗΕ προσπαθώντας νά άποδείξει ότι έπρόκειτο για έπίθεση, από τους Βόρειους γείτονες (Γιουγκοσλαβία, Άλβανία και Βουλγαρία) και νά πετύχει τήν καταδίκη τους.

34. Ο όρος από τον Ν. Άλιβιζάτο, *Οί πολιτικοί θεσμοί*, ό.π., σ. 495 κ.έ.

35. Τό πνεύμα και τό γράμμα του νόμου βρίσκει τήν έφαρμογή του στις δίκες, και τίς έπακόλουθες καταδίκες, με βάση αυτόν ή τό Γ' ψήφισμα: «Άκούστε οι κατηγορούμενοι νά είχαν επίδιώσει με όποιοδήποτε τρόπο τήν έφαρμογή ιδεών που έτειναν στους

Διαβάζουμε στην αιτιολογική έκθεση του νόμου 509:

Άπο καιρού χρησιμοποιούμενοι, οί αποτελούντες ελάχιστην άντεθνικήν μειονότητα άνατροπείς, ώς πρωτοπόρον τάγμα θανάτου ύπό τών προαιωνίων έχθρών του Γένους, καθ' ός στιγμάς οί "Έλληνες καθημαγμένοι εκ τής διαρκούς ύπέρ βωμών και έστιών πάλης, ήτοιμάζοντο νά μεταβώσιν εις τάς εκκλησίας των διά νά έορτάσωσιν τήν μεγάλην έορτήν, οί άρνηταί τής Πατρίδος, τής οικογενείας και τής Θρησκείας, έσκέπτοντο τό έγκλημα και δέν έδίστασαν νά τό ολοκληρώσουν. Είς αυτούς άπαντά ό Έλληνικός λαός, έτοιμος εις κάθε θυσίαν και άποφασισμένος νά προασπίση τά πάτρια χώματα και τάς έλευθερίας του εις μίαν άκατάβλητον έθνικήν ένότητα μέ τά παιδιά του εις τάς έπάλλξεις του καθηήκοντος.³⁶

Στά άρθρα του νόμου πού έπονται, ακολουθει, εξειδικεύοντας και εφαρμόζοντας τό γενικό πνεύμα, τό συγκεκριμένο «διά ταύτα»:

Τό Κομμουνιστικόν Κόμμα Έλλάδος, τό Έθνικόν Άπελευθερωτικόν Μέτωπον (ΕΑΜ) και ή Έθνική Άλληλεγγύη προπαρασκευάσαντα και ενεργούντα τήν κατά τής άκεραιότητας τής Χώρας προδοτικήν άνταρσίαν διαλύονται. Επίσης διαλύεται και πών άλλο πολιτικόν κόμμα, σωματείον ή όργάνωσις, ήτις ήθελε θεωρηθή [...] ώς συνεργαζομένη μετ' αυτών ή επιδιώκουσα άμέσως ή έμμέσως τήν εφαρμογήν ιδεών έχουσών ώς σκοπόν τήν διά βιαίον μέσων άνατροπήν του πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή τήν απόσπασιν μέρους εκ του όλου τής Έπικρατείας.³⁷

επιλήψιμους σκοπούς, πράγμα πού, μέ άλλα λόγια, σήμαινε ότι, σέ τελευταία άνάλυση, γίνονταν γενικά δίκες ιδεών και μόνο παραπληρωματικά δίκες πράξεων». Βλ. Ν. Άλιβιζάτος, *Οί πολιτικοί θεσμοί*, ό.π., σ. 517. Επίσης, σχετικά μέ τήν εφαρμογή του νόμου 375 «Περί Κατασκοπείας»: «Δέν είναι περιέργο πού, κάτω από τίς συνθήκες αυτές, οί περισσότερες δίκες στά στρατοδικεία, στη δεκαετία του 1950 και στις αρχές τής δεκαετίας του 1960, δέν ασχολούνταν μέ τήν απόδειξη συγκεκριμένων γεγονότων, τά όποια, άλλωστε, σπάνια αναζητούνταν, αλλά εξελίσσονταν σέ ιδιόμορφες "θεωρητικές" λογομαχίες, πού, από τή μία ή κατηγορούσα αρχή προσπαθούσε νά καταγγείλει τή "συνωμοσία" του διεθνούς κομμουνισμού και νά δείξει τον "προδοτικό" και έξ όρισμού "άντεθνικό" χαρακτήρα τής έλληνικής συνιστώσας του και, από τήν άλλη, οί κατηγορούμενοι άρνούσαν τους ισχυρισμούς των κατηγορών τους, για νά ύποστηρίξουν τήν προσήλωσή τους στην ύπόθεση για τήν όποία άγωνίζονταν». Αύτόθι, σ. 575.

36. Έφημερίς τής Κυβερνήσεως, τχ. Α', φ. 293(27 Δεκεμβρίου 1947), σ. 1603.

37. Αύτόθι: βλ. επίσης, Έφημερίς τής Κυβερνήσεως, τχ. Α', φ. 95(19 Άπριλίου 1948), σ. 533 κ.έ.

6) Παρακολουθώντας τις συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ διάκριση μεταξύ τῶν «ἐθνικῶν πολιτικῶν δυνάμεων» καί τῶν «ξενοκινήτων προδοτῶν» ἀποτελεῖ μόνιμο μοτίβο καί σταθερά στόν πολιτικό λόγο ἐξίσου «δεξιῶν» καί «κεντρώων». Συχνά μάλιστα οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Κέντρου, καθῶς ἐγκαλοῦνται ἀπό τούς ἀντιπάλους ὅτι προσπαθοῦν νά ἐπιτύχουν ἕναν ἀπαράδεκτο καί ἐπικίνδυνο συγκερασμό μεταξύ «ἐθνικῆς παρατάξεως» καί «κομμουνισμοῦ»,³⁸ ἀνταπαντοῦν ὑπερθεματίζοντας σέ ἀντικομμουνισμό. Ἀπό ἀγόρευση, τόν Ἰούνιο τοῦ 1950, στή Βουλή, τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, στόν ὁποῖο ὀφείλουμε ὀρισμένες ἀπό τίς πλέον σαφεῖς διατυπώσεις τοῦ ζητήματος, προέρχεται τό δεύτερο παράθεμα:

Ποία εἶναι ἡ ἀληθῆς ἔννοια, κύριοι βουλευταί: Ἰπάρχει πρῶτον ἐθνική διάκρισις καί ὑπάρχει δεύτερον πολιτική διάκρισις. Εἰς τήν ἀνωτέραν σφαῖραν τῆς διακρίσεως ὑπάρχουν Ἕλληνες καί προδότες τῆς Ἑλλάδος. Καί προδότες τῆς Ἑλλάδος εἶναι τό ΚΚΕ καί οἱ συνοδοιπόροι του. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη βασική διάκρισις, ἐθνικά καί μή ἐθνικά κόμματα. Ὁ ὅρος «ἀστικά» κόμματα εἶναι ἀτυχῆς, διότι [δέν] εἶναι δυνατόν ἐντός τῶν ἐθνικῶν κομμάτων νά ὑπάρχη ἐθνική ἀριστερά κάτω ἀπό τόν γαλανόν οὐρανόν τῆς Ἑλλάδος.[...]

Ἰπάρχει λοιπόν ἡ πρώτη βασική ἐθνική διάκρισις. Ἰπάρχουν οἱ Ἕλληνες καί οἱ προδότες τῆς Ἑλλάδος, ἐκεῖνοι πού ἀπτηρήθησαν τήν φυσικήν των πατρίδα καί ἐτέθησαν εἰς τήν ὑπηρεσίαν ἄλλης πατρίδος. Πέραν ὅμως τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως ὑπάρχει καί ἡ πολιτική διάκρισις. Ἐντός τῆς ἐθνικῆς παρατάξεως, ὑπάρχει δεξιά, κέντρον καί ἡ ἀριστερά. Καί

38. Ὁ Π. Κανελλόπουλος λέει, ἀπευθυνόμενος πρός τήν κυβέρνησι, Πλαστήρα, κατά τή συζήτησιν τῶν προγραμματικῶν τῆς δηλώσεων: «Κύριοι Βουλευταί [...], σινάγω ὅτι τό Κέντρον, τό ὁποῖον ἐκπροσωπεῖ καί ἐνσαρκώνει ἡ κυβέρνησις, ζητεῖ νά ἐμφανισθῆ —καί τοιουτοτρόπως, ἄλλωστε, διαφημίζεται εἰς τό ἐξωτερικόν— ὡς Κέντρον ὑπό τήν ἔννοιαν τῆς μέσης καί ἐλαττωμένης ἀντιστάσεως ἔναντι τοῦ κομμουνισμοῦ, ἐμφανίζεται δηλαδή ὡς ἡ μέση ὁδός μεταξύ κομμουνισμοῦ καί δημοκρατίας, μεταξύ κομμουνισμοῦ καί ἀληθείας, μεταξύ βαρβαρότητος καί πολιτισμοῦ. Ἀλλά εἶναι δυνατόν, ἀγαπητοί φίλοι, νά ὑπάρχη μέση ὁδός μεταξύ βαρβαρότητος καί ἀνθρωπισμοῦ;

Δυστυχῶς ὁλόκληρος ὁ τόνος, ὁ ὁποῖος ἐδόθη εἰς τήν κυβέρνησιν [...] ὑπῆρξε τόνος συνδεόμενος μέ αὐτήν τήν ἀπαράδεκτον ἔννοιαν τοῦ Κέντρου. Ἡλαττωμένη, δηλαδή ἀντίστασις, οὐχί φανατική ἀντιμετώπισις, κατανόησις καί ἀνεκτικότης, ἔλλειψις ἠθικῆς ἀκρότητος ἀπέναντι τοῦ κομμουνισμοῦ, προσπάθεια συμβίβασις [...]. Βλ. Ἐφημερίς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς, περίοδος Α', σὺνοδος Α', 30 Μαρτίου-30 Ἰουλίου 1950, τόμος Α', Ἀθήνα 1951, σ. 29.

προσδιορίζονται από διαφορές πολιτειακές, πολιτικές, κοινωνικές, πνευματικές.[...]»³⁹

Ἐκτός τῆς Ἐθνικῆς παρατάξεως εἶναι τὸ ΚΚΕ. Καὶ ποῖοι ἄλλοι; Καὶ οἱ συνοδοιπόροι του. Καὶ ποῖοι πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ συνοδοιπόροι του; Ὅσοι ἀρνοῦνται, ὅτι τὸ ΚΚΕ εἶναι κόμμα προδοσίας καὶ ἐγκλήματος. Καθὼς ἐπίσης καὶ ὅσοι τὸ δέχονται ἴσως ἐνδομύχως, ἀλλὰ ἀρνοῦνται δημόσια νὰ καταγγεῖλουν τὸ ΚΚΕ ὡς κόμμα Ἐθνικῆς προδοσίας καὶ ἐγκλήματος. Ἡ στάσις τὴν ὁποῖαν λαμβάνουν τὰ διάφορα κόμματα ἐναντι τοῦ ΚΚΕ τὰ τοποθετεῖ ἐντός ἢ ἐκτός τῆς Ἐθνικῆς παρατάξεως.

γ) Τὰ πολιτικοθεωρητικά δοκίμια τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου μᾶς παρέχουν μία ἀπὸ τίς συστηματικότερες καὶ διαρκέστερες ἰδεολογικές, φιλοσοφικές καὶ πολιτικές ἀναιρέσεις τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ κομμουνισμού. Τὸ τελευταῖο παράθεμα ἀνήκει σέ κείμενό του τῆς συλλογῆς δοκιμίων Ἑλληνική Πορεία· γράφει στὰ τέλη τοῦ 1947, σέ «δύο ἐπιστολές» πρὸς ἓναν ξένο, Εὐρωπαῖο, τίς ὁποῖες «δὲν θὰ ἔχαναν ἂν τίς διάβαζαν, ἀκόμα καὶ σήμερα, καὶ μερικοὶ δικοὶ μας»:

Στόν προπολεμικόν κόσμον, ὅπου ἰσορροποῦσαν λίγο ἢ πολὺ τὴν κατάστασι τὰ μεγάλα κράτη, τὸ πρῶτο καὶ κύριο θέμα ἦταν τὸ κοινωνικό. [...]

Ἀλλὰ ὁ ναζισμὸς πέρασε. Μετὰ τὴν ἦρτα του ἀνάτειλε ὁ σλαβικός ἱμπεριαλισμὸς. Δέν εἶχατε τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσετε οὔτε στόν ἑαυτὸ σας, ὅτι εἶχατε μὲν καταλύσει ἓνα μεσευρωπαϊκὸ ἱμπεριαλισμὸ, ἀλλὰ ὅτι τὴ θέσι, του ἦρθε, πανίσχυρος καὶ θριαμβευτής, νὰ τὴν καταλάβῃ, ἓνας ἀσιατικός ἱμπεριαλισμὸς. Δέν εἶχατε τὸ θάρρος νὰ παραδεχθεῖτε τὴν τραγικότητα τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς. [...] Τὸ ἐπίμαχο θέμα δέν ἦταν πιά οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀλλὰ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἦταν θέμα ἐθνικό. Ἡ μία παράταξι ἤθελε τὴν ὑποταγὴ τῆς οἰκουμένης στό ρωσικὸ ἱμπεριαλισμὸ καὶ ἡ ἄλλη, ὄχι. Ἡ Ρωσία ἀρχίζε τὴν κατακτητικὴ τῆς ἐπιθεσι, κατὰ τῆς οἰκουμένης καὶ τὸ κύριο ζήτημα ἦταν ἂν θὰ τὴν δεχθῆς ἢ θὰ τὴν ἀποκρούσις. Ὅλα τὰ ἄλλα θέματα ἔσβησαν μπρὸς σ' αὐτό. Διότι αὐτοῦ ἡ λύσι, θὰ ἀποφάσιζε γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα. [...]

Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν φανερά ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1944 καὶ στοὺς τυφλοὺς, ὄχι βέβαια στοὺς ἐθελοτυφλοῦντας. Στὴν Ἑλλάδα οἱ κομμουνιστὲς ἀποκαλύψανε πῶς κυρίως τὴν πολιτικὴ τους ἀπὸ ὅ,τι στή Δύσι. Ἐλπίζανε στὴν ταχύτερη ἀπορρόφησι τῆς Ἑλλάδας μέ βίαια μέτρα. Ἔτσι εἶχαμε τὸ θλιβερό

39. Ἐφημερίς τῶν συζητήσεων τῆς Βουλῆς, ὁ.π., τ. Β', Ἀθήνα 1952, σσ. 66-67.

προνόμιο να αντιληφθούμε εγκαίρως ό,τι έσείς τόσο αργήσατε να αντιληφθήτε. Έδώ από το 1944 εμφανίστηκε μία μειωμένη, πού με διάφορα όνόματα και γράμματα αλφάβητου στην ταμπέλα της υπερετούσε δουλικά τον κομμουνιστικό ιμπεριαλισμό και μία μεγάλη πλειοψηφία πού αντιμεύχονταν αυτήν τή ροπή, μία πλειοψηφία πού δεν δέχονταν, με τή γέφυρα του κομμουνισμού να καταχτηθεί από τους Σλάβους τής Βαλκανικής, γιατί αυτοί θά ήταν οι άμεσοι άφεντάδες μας. Ήξερε αυτός ό λαός ό,τι ή «δεξιά» και ή «άριστερά» και οι φασισμοί και οι μοναρχισμοί, όλα αυτά ήταν όργανα τής κομμουνιστικής προπαγάνδας εναντίον τής Ελλάδας και δεν ένεπεσε ούτε στιγμή σ' αυτά και όταν ακόμη έσείς τον πιέζατε να πέσει.

[...] Έλπίζω να σας έπεισα, αγαπητέ φίλε, ό,τι σήμερα ή βασική πολιτική τομή δεν είναι μεταξύ «δεξιάς» και «άριστερας», αλλά μεταξύ εκείνων πού ευνοούν και εκείνων πού αποκρούουν τή σλαβική επέκταση.⁴⁰

Τά ζητήματα πού ανοίγονται, βέβαια, από τό σημείο αυτό και πέρα είναι πολλά και μεγάλα. Θά σταματήσω όμως εδώ, παραπέμποντας σε ελθετότερο χώρο και χρόνο τήν πληρέστερη ανάπτυξη του θέματος, καθώς κάτι τέτοιο μπορεί να αποτελέσει τό αντικείμενο μιάς ξεχωριστής εισήγησης.

40. Κ. Τσάτσος, «Η δεξιά και ή άριστερά» [γραμμένο στις άρχές του 1948], Έλληνική πορεία, ό.π., σσ. 177-180. Ή έμφαση από τό πρωτότυπο.